
DE PUBLIEKE OMROEP EN DE RECHTS- POPULISTISCHE KIEZER: EEN KLOOF DOOR VERBINDING?

Een onderzoek naar de betekenisgeving aan **de NPO** door PVV- en FvD-sympathisanten

Naam student: Robbin Alberink
Studentnummer: 486361

Supervisor: Dr. C. E. Aalberts
Tweede lezer: Dr. B. Kester

Master Media & Journalistiek
Erasmus School of History, Culture & Communication
Erasmus University Rotterdam

Master Thesis
25 oktober 2018

“Just because it’s in print, doesn’t mean it’s the gospel”

Michael Jackson

Abstract

De Nederlandse Publieke Omroep (NPO) streeft er naar eigen zeggen naar een platform te willen zijn voor een zo divers mogelijk publiek, voor alle Nederlanders. Pluriformiteit, diversiteit en objectiviteit staan bij de NPO hoog in het vaandel. Toch lijkt een grote groep Nederlanders zich niet thuis te voelen bij de NPO. Eerder wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat voornamelijk mensen die op rechts-populistische partijen stemmen het minst tevreden zijn over de publieke omroep. Deze groep mensen, ook wel ‘de maatschappelijk teleurgestelden’ genoemd, zijn in Nederland de PVV- en FvD-sympathisanten. Tevens zijn de politieke partijen PVV en FvD zelf in hun standpunten zeer kritisch op de NPO. Ze verwijten de publieke omroep een gebrek aan objectiviteit en een linkse bias.

Uit de bestaande literatuur blijkt dat ontevredenheid over (publieke) media in het algemeen tweeledig is. Enerzijds hekelt de groep rechts-populistische kiezers de manier waarop er over *henzelf* wordt gesproken in de media. Anderzijds zien zij hoe bepaalde onderwerpen in het nieuws verkeerd en vooringenomen worden verslagen. De exacte invulling van de ontevredenheid over de publieke omroep in Nederland onder deze groep, is nog niet eerder onderzocht. Daarom is er binnen deze masterthesis gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksmethode, om de diepere betekenisgeving aan de NPO vanuit het oogpunt van de PVV- en FvD-sympathisanten te achterhalen.

De focus van dit onderzoek is, in lijn met eerdere wetenschappelijke bevindingen, de tweedeling in de rechts-populistische mediakritiek. De respondenten is gevraagd naar de manier waarop de NPO omgaat met *henzelf*, hun politiek leiders en de partijen PVV en FvD. Daarnaast gaven de respondenten invulling aan hun kritiek op de manier waarop de NPO omgaat met het zo objectief mogelijk brengen van het nieuws in haar nieuws- en praatprogramma’s. De data is verzameld door middel van zes individuele interviews en drie focusgroepen. De verdeling tussen de PVV- en FvD-sympathisanten was hierbij gelijk.

Uit de resultaten blijkt dat de respondenten de NPO vooral zien als een niet objectieve omroep. De NPO hanteert volgens de geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten een linkse vooringenomenheid. Rechtse of rechts-populistische politici, kiezers of talkshowgasten komen voorts niet tot hun recht bij de NPO. De constante negatieve focus op het rechtspopulisme is een irritatiefactor bij de respondenten. Tegelijkertijd zien zij hoe die negatieve focus niet wordt toegepast bij het politiek establishment. Daarnaast vinden de respondenten dat de NPO in haar nieuwsvoorziening tekortschiet. Hun besef van nieuwswaardigheid komt niet overeen met die van de NPO. Bovendien worden de onderwerpen in nieuws- en praatprogramma’s op een partijdige manier belicht.

Keywords: *NPO, PVV, FvD, populisme, rechts-populistische kiezer, mediakritiek, objectiviteit, framing, fake news, vertrouwen in media.*

Inhoudsopgave

Abstract	4
Inhoudsopgave	5
1 Inleiding	7
1.1 Aanleiding	7
1.2 Onderzoeksvraag	9
1.3 Relevantie	10
1.4 Leeswijzer	10
2 Theoretisch kader	11
2.1 Rechtspopulisme	11
2.1.1 Definiëring rechtspopulisme	11
2.1.2 Kenmerken rechtspopulisme	12
2.1.3 Rechts-populistische kiezers	14
2.1.4 Rechts-populistische partijen in Nederland	15
2.2 De NPO	17
2.2.1 Ontstaan NPO	17
2.2.2 Pijlers NPO	19
2.3 Vertrouwen in de media	20
2.3.1 Dimensies in vertrouwen	20
2.3.2 Rechts-populistische kiezers in de media	23
2.3.3 Mediakritiek uit rechts-populistische hoek	23
2.4 Conclusie	26
3 Methode	27
3.1 Kwalitatieve onderzoeksmethode	27
3.2 Dataverzameling en respondenten	27
3.3 Interviews en focusgroepen	29
3.4 Topiclijst	30
3.5 Beeldmateriaal	32
3.6 Data-analyse en codeboom	33
4 Resultaten	37
4.1 Het ‘linkse bolwerk’	37
4.1.1 Algemene linkse vooringenomenheid	37
4.1.2 Ontbreken objectiviteit	40
4.1.3 Politieke correctheid	42
4.1.4 Framing	44
4.1.5 Gasten- en onderwerpkeuze spreken niet aan of zijn te links-gekleurd	46

4.1.6 Tegengeluid bij PowNed en WNL	49
4.1.7 NPO-personeelsbestand geen juiste weergave van de bevolking	51
4.2 Omgang rechtspopulisme	53
4.2.1 Constante negatieve focus op rechts-populistische partijen/politici.....	53
4.2.2 Constante negatieve focus op rechts-populistische kiezer.....	54
4.2.3 Politiek establishment wordt minder hard aangepakt dan rechts-populisten.....	56
4.2.4 Rechts-populistische sprekers kunnen hun verhaal niet doen	58
4.2.5 Rechts-populistische sprekers worden niet serieus genomen.....	59
4.2.6 Rechts-populisten worden te snel neergezet als extreem en/of gedemoniseerd	62
5 Conclusie en discussie	64
5.1 Inleiding.....	64
5.2 Conclusie van de resultaten.....	64
5.3 Discussie.....	66
5.4 Beperkingen en vervolgonderzoek	68
Literatuur en bronnen	70

1 Inleiding

De Nederlandse Publieke Omroep (NPO) is behalve aan strenge bezuinigingsmaatregelen – sinds Kabinet Rutte 1 is er ruim driehonderdmiljoen euro gekort – tevens aan stevige inhoudelijke kritiek onderhevig. Populistische partijen aan de rechterkant van het politieke spectrum ageren voor het nog verder dichtdraaien van de subsidiekraan voor de NPO. Deze partijen zijn de Partij voor de Vrijheid (PVV) en Forum voor Democratie (FvD). Beide partijen zien de NPO als een vooringenomen en niet objectief instituut (PVV, 2012; FvD, z.j.). In deze thesis staan sympathisanten van deze partijen centraal. Onderzocht wordt hoe zij betekenis geven aan de NPO. In dit hoofdstuk wordt de aanleiding van het onderzoek beschreven, gevolgd door de onderzoeksvraag, de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie en de leeswijzer.

1.1 Aanleiding

De NPO is vanuit de politiek onderhevig aan zware kritiek van rechts-populistische partijen. Toen Minister van Basis- en Voortgezet Onderwijs & Media Arie Slob eind vorig jaar aankondigde dat ook het huidige kabinet nog eens zestig miljoen euro zal bezuinigen op de NPO, opperde de Partij voor de Vrijheid (PVV) voor het afschaffen van de gehele televisiezender NPO3 en het fuseren van meerdere radiozenders (NOS, 2017).

Diezelfde partij was medeverantwoordelijk voor het eerste pakket aan bezuinigingsmaatregelen in het eerste kabinet Rutte (2010). In het verkiezingsprogramma van dat jaar schrijft de PVV dat “de staatsomroep de laatste jaren excelleert in het waarschuwen tegen de Partij voor de Vrijheid” (PVV, 2010). De partij hekelt de hoge mate van “linksmensen” aan talkshowtafels die behalve voor de PVV ook waarschuwen voor “klimaathysterie” en in het 2012-programma stelt de partij simpelweg dat de NPO “veel te links is” (PVV, 2012).

Toen De Telegraaf begin september 2018 berichtte dat het huidige kabinet toch opnieuw 40 miljoen euro investeert in de NPO, reageerde mediawoordvoerder Martin Bosma namens de PVV dan ook geschrokken. In een debat over deze nieuwe maatregel, zette hij uiteen wat er volgens zijn partij niet deugt aan de omroep:

De mediawet is duidelijk. “Evenwichtig, pluriform, gevarieerd en kwalitatief hoogstaand, alsmede een evenwichtig beeld van de samenleving”, eind citaat. En de NPO faalt hier jammerlijk. De NPO is de spreekbuis van de kerk van diversiteit en duurzaamheid. De staatsomroep is er niet voor om ons te informeren, maar ons op te voeden. De NPO houdt zich niet aan de subsidievoorwaarden, dus moeten we de subsidie staken. (...) 34% van de Nederlanders vindt de NPO links. Onder de VVD- en CDA-stemmers is dat bijna de helft. Die mensen hebben gelijk.

Martin Bosma in Tweede Kamerdebat ‘Media algemeen’ (6 september 2018).

Sinds maart 2017 zit niet alleen de rechts-populistische PVV, maar ook de nieuwe partij Forum voor Democratie (FvD) in de Tweede Kamer. Ook deze partij kent soortgelijke omroepkritieken. Eén van de speerpunten van die partij is de sanering van de NPO: “Forum voor Democratie constateert grote vooringenomenheid in de publieke media. Een stuitende eenzijdigheid domineert” (FvD, z.j.). Verder valt ook die partij over de inhoud van NPO-programma’s, door te wijzen op de onderwerpkeuze, gasten en voorkeuren van presentatoren. Volgens het FvD is dit “schokkend vaak” in het voordeel van dezelfde politieke partijen en agendapunten, waardoor andere partijen en meningen negatief worden bejegend “of zelfs totaal geneerd of verdraaid” (FvD, z.j.).

Het beeld van de NPO zoals dat wordt geschetst door de PVV en FvD, komt niet overeen met de doelstellingen van de omroep zelf. Naar eigen zeggen is de NPO een “bindende factor in onze pluriforme samenleving” (NPO, 2015). Het aanbod van de omroep kenmerkt zich door de veelstemmigheid en veelkleurigheid van de Nederlandse samenleving af te spiegelen, aldus het officiële beleidsplan. Voor alle mensen die zich Nederlander voelen maakt ze “herkenbare programma’s; toegankelijk, onafhankelijk en van hoge kwaliteit” (NPO, 2015).

Toen de Mediawet in 2009 werd gewijzigd, benadrukte de toenmalige minister van OCW Ronald Plasterk dat de NPO zal moeten leren omgaan met de vertegenwoordiging van de verschillende maatschappelijke groeperingen, die inhoudelijk sterk onder druk staan (Plasterk, 2007 in König, Bardoel, Nuijten & Borger, 2009). Dit alles roept “de vraag op of de publieke omroepen de sociaal-culturele diversiteit van de Nederlandse samenleving nog wel adequaat weerspiegelen, temeer omdat de omroeporganisaties die garant moeten staan voor representatie van leden en pluriformiteit van het aanbod op radio en televisie merendeels voortkomen uit de zuilen die elders in de Nederlandse samenleving sterk aan betekenis hebben ingeboet” (König et al., 2009, p. 136).

De NPO erkent dat er in het huidige tijdperk groepen in de samenleving zijn die zich niet (volledig) gerepresenteerd voelen door in elk geval de actualiteitenrubrieken. Het gaat hierbij om jongeren, allochtonen en de ‘maatschappelijk teleurgestelden’, zij die niet profiteren van de globalisering en doorgaans op (rechts-)populistische partijen stemmen (Costera Meijer, 2010). Met name de laatste groep vindt dat zij niet bediend wordt door de NPO. Onderzoek van Couldry et al. (2007) wijst uit dat steeds meer mensen zich tekort voelen gedaan door de journalistiek. Zij vragen zich af waarom ze zich nog moeten verdiepen in nieuwsrubrieken als deze stelselmatig voorbijgaan aan hun perspectieven en vraagstukken (overgenomen uit Costera Meijer, 2010).

De partijen PVV en FvD hebben naast een kritische houding ten opzichte van de NPO ook controversiële standpunten met betrekking tot bijvoorbeeld asielzoekers, de islam of de Europese Unie. Uit onderzoek naar beweegredenen van kiezers om op de PVV te stemmen blijkt bijvoorbeeld dat een groot deel niet wil dat er nog meer migranten naar Nederland komen en dat zij de islam als een bedreiging voor de

samenleving zien (Derix, Luyendijk & Mat, 2009 uit Aalberts, 2012, p. 26). Ook de relatie die veel stemmers op partijen als de PVV leggen tussen immigratie, integratie en criminaliteit zorgt ervoor dat de achterban van deze partijen kritisch zijn op het toelaten van nieuwkomers in de samenleving (Rydgren, 2008 in Aalberts, 2012).

Deze conservatieve houding van PVV-kiezers op sociaal-cultureel vlak is op geen enkele wijze overeenkomstig met de visie van een inclusieve samenleving zoals de NPO die nastreeft in haar beleidsplan. Er treedt dan ook een paradox op in de manier waarop de NPO zou kunnen of misschien wel moeten omgaan met de ogenschijnlijk groeiende ontevredenheid onder op rechts-populistische partijen stemmende Nederlanders voor wat betreft de journalistiek die de publieke omroep bedrijft.

Aan de ene kant zou de NPO volgens de mediawet *juist* serieuze aandacht moeten besteden aan rechts-populistische kiezers om ook hen te bereiken. Aan de andere kant dragen verscheidene opvattingen van de PVV en FvD en haar kiezers niet bij aan de inclusieve samenleving waarbinnen iedereen zich gehoord en thuis voelt; de soort van samenleving die de NPO juist wil stimuleren. Dus: moet de NPO toegeven aan de verschillende niet-inclusieve waarden van de op rechts-populistische partijen stemmende achterban en daarmee haar eigen kernwaarden aantasten? Of moet de NPO haar eigen idealen nastreven, ook als dat leidt tot een verdere verwijdering van de rechts-populistische achterban, waardoor er als het ware een ‘kloof door verbinding’ optreedt?

1.2 Onderzoeksvraag

Hoewel niet met zekerheid is vast te stellen of de achterban van de PVV of FvD *precies* zo denkt over de NPO als de partijen zelf, blijkt uit de literatuur in ieder geval dat sympathisanten van rechts-populistische partijen het *minst* tevreden zijn over publieke omroepen. De onderliggende focus van dit onderzoek gaat dan ook over de manier waarop de NPO zou moeten of kunnen omgaan met die moeilijk te duiden, ontevreden groep kijkers. Om daarachter te komen, wordt in dit onderzoek een vraag gesteld die inzicht geeft in de manier waarop PVV- en/of FvD sympathisanten zich verhouden tot (de inhoud van programma's van) de NPO. De onderzoeksvraag luidt:

RQ: “*Hoe geeft de achterban van rechts-populistische partijen betekenis aan de Nederlandse Publieke Omroep?*”

De vraag wordt beantwoord door het uitvoeren van een kwalitatief onderzoek. Er zijn zes individuele interviews en drie focusgroepen afgenomen. De interviews bestonden uit zowel PVV- als FvD-sympathisanten – sommigen waren sympathisant van beide partijen. Eén focusgroep bestond uit PVV-sympathisanten, één focusgroep uit FvD-sympathisanten en één groep was een mix daartussen.

1.3 Relevantie

De onderliggende paradox van de onderzoeksvraag is dus in hoeverre de NPO de rechts-populistische kiezer zou moeten bedienen. De wetenschappelijke relevantie van dit vraagstuk moet gezocht worden in een bredere context van mediabeleid. De geschiedenis van mediabeleid is in de wetenschappelijke literatuur onder te verdelen in drie fasen met elk een verschillend paradigma, namelijk die van het opkomend mediabeleid (tot de Tweede Wereldoorlog), die van het mediabeleid gericht op publieke omroepen (1945-1990) en het nieuwe, nog nader te benoemen beleidsparadigma na de komst van internet en (in het verlengde daarvan) sociale media (Van Cuilenburg & McQuail, 2003).

Door convergentie in mediakanalen en de reeds besproken fluiditeit van de voorheen vanzelfsprekende sociale groepen in de Nederlandse maatschappij, vragen mediabedrijven zich op economisch, sociaal-cultureel en politiek vlak af hoe zij betekenisvol beleid moeten voeren (Van Cuilenburg & McQuail, 2003). Uit die in de literatuur omschreven zoektocht naar een nieuw paradigma voor adequaat mediabeleid volgt de invalshoek van deze masterthesis.

Hoewel er wel reeds onderzoek is verricht naar media-aandacht voor rechts-populistische partijen, is er vooralsnog geen kwalitatief onderzoek te vinden over de exacte pijnpunten die kiezers of sympathisanten van die partijen ervaren in *de manier waarop* media opereren. De keuze voor een focus op de NPO komt voort uit zowel de expliciete kritiek van rechts-populistische partijen op de omroep alsmede de functie van de NPO om als publieke omroep alle Nederlanders aan te spreken.

Dit onderzoek is maatschappelijk relevant, omdat de PVV en het FvD gezamenlijk ruim anderhalf miljoen kiezers representeren (Kiesraad, 2017). Hoewel het niet is gezegd dat al die kiezers de kritiek op de NPO in de sterke mate als de partijen delen, geeft het grote aantal stemmers voor de PVV en FvD wel aan hoe groot het genoemde paradoxale probleem is. Anders gezegd: de politieke aanhang van partijen die de grenzen van een inclusieve samenleving opzoeken, is met anderhalf miljoen kiezers met recht groot de noemen. De groep mensen die de NPO wellicht niet aanspreekt, is substantieel.

1.4 Leeswijzer

Deze masterthesis is opgedeeld in 5 hoofdstukken. Na de introductie volgt een uiteenzetting van de reeds bestaande wetenschappelijke literatuur over het onderwerp. Het theoretisch kader bestaat uit drie hoofdonderwerpen, namelijk het rechtspopulisme, de NPO en mediakritiek uit rechts-populistische hoek. In het daaropvolgende hoofdstuk 3 wordt omschreven hoe dit onderzoek is uitgevoerd. Daarbij wordt stilgestaan bij methodekeuze, selectie van respondenten, dataverzameling en de manier waarop de data tenslotte is geanalyseerd. Dan, in hoofdstuk 4, volgen de resultaten. Afsluitend is er in hoofdstuk 5 een conclusie en discussie.

2 Theoretisch kader

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste theorieën en concepten uit de bestaande literatuur behandeld en besproken. Deze theorieën en concepten zijn het raamwerk voor het onderzoek.

Allereerst wordt in het theoretisch kader besproken wat de meest belangrijke aspecten van het rechtspopulisme zijn voor dit onderzoek. Dan wordt er stilgestaan bij de NPO en haar functies alsmede een korte geschiedvertelling over de achterban van de NPO, die door verschillende maatschappelijke ontwikkelingen sterk is veranderd. Die verandering heeft ertoe geleid dat de NPO niet meer weet hoe zij een groot deel van Nederland moet bereiken. Tot slot wordt er theoretisch betekenis gegeven aan de mate van vertrouwen in de *mainstream media*, waaruit de paradox van dit onderzoek blijkt.

2.1 Rechtspopulisme

Dit onderzoek gaat over sympathisanten van de twee rechts-populistische partijen PVV en FvD. In dat licht is een theoretische achtergrond over het rechtspopulisme zinvol. In chronologische volgorde komen de definiëring, kenmerken, kiezers en partijen binnen het rechtspopulisme aan bod.

2.1.1 Definiëring rechtspopulisme

Volgens de Van Dale is populisme ‘de neiging zich te richten tot de massa van de bevolking’. In de politieke communicatiewetenschappen wordt tevens onderstreept dat populistten zich zeggen uit te spreken ten behoeve van ‘het volk’. Het voornaamste kenmerk waaraan een politieke partij in ieder geval moet voldoen om als populistisch te worden beschouwd, is het uitdragen van anti-elitarisme en het volk centraal stellen (Jagers & Walgrave, 2007; Krämer, 2018; Vossen, 2009).

Populisten zetten zich af tegen het establishment en verwijten de politici en partijen die daar deel van uitmaken dat zij geen binding hebben met de kiezer. De zorgen van de ‘gewone burger’ worden niet gehoord door de politiek, terwijl populistten deze zorgen serieus nemen. Daarbij wordt er in het populisme vanuit gegaan dat het volk er niet is om op te voeden, maar om naar te luisteren (Vossen, 2012, p. 31).

Als oplossingen dragen populistten aan de rechterzijde van het politieke spectrum vaak standpunten aan die te maken hebben met islamkritiek, nationalisme of regionalisme, Eurosceptisme, anti-migratiestandpunten en de eis tot (streng) belastingverlaging (Elchardus & Spruyt, 2012). Deze thema’s worden volgens de populistten door ‘het gewone volk’ aangewezen als zaken waar de politiek iets aan moet doen. De politieke elite, de zittende macht, negeert deze thema’s echter. Populisten beloven de kiezer voorts op basis van deze thema’s beterschap.

In dit onderzoek wordt populisme gesitueerd in de context van populisme als *thin ideology* (Stanley, 2008). Hiermee wordt bedoeld dat het populisme een *kern* van gestructureerde, logische en consistente opvattingen kent – en zodoende kan worden gezien als ideologie – maar dat dat deze opvattingen

afkomstig zijn uit verschillende andere, diepere ideologieën als het liberalisme, socialisme, nationalisme of conservatisme. Het ‘populisme’ is hierdoor *an sich* geen evenredige, diepgaande ideologie zoals de vier reeds genoemden (Elchardus & Spruyt, 2016; Stanley 2008). Hieruit volgt dat populisme diep is verweven met andere ideologieën en dat klassiek liberale of socialistische partijen dan ook populistische kenmerken vertonen, zonder dat deze in de volksmond populistisch genoemd worden (Elchardus & Spruyt, 2012, p. 108).

Dit zien we in Nederland ook, waar bij een analyse van de verkiezingsprogramma’s van verschillende partijen blijkt dat bijvoorbeeld de liberale VVD en het christendemocratische CDA in de kern positief staan tegenover het inperken van de asielstroom, een thema dat doorgaans wordt toegeschreven aan rechts-populistische partijen als de PVV en het FvD (Maggini, De Sio & Ditmars, 2017). Ditzelfde geldt voor standpunten van linkse partijen als de SP, die qua bijvoorbeeld ouderenzorg hetzelfde zijn als de PVV. Dat dit onderzoek de PVV en FvD neemt als rechts-populistische leiders in de Nederlandse politieke arena, betekent niet dat zij louter populistisch zijn en evenmin dat andere partijen geen populistische standpunten innemen.

2.1.2 Kenmerken rechtspopulisme

Het beginsel van populisme is de tweedeling tussen ‘het volk’ en ‘de elite’, die politiek, economisch en sociaal-cultureel van aard kan zijn. Populisten willen de macht van de elite teruggeven aan de burger (Vossen, 2009). Een stem op een populistische leider wordt in de traditie van het populisme dan ook gezien als een stem voor meer bestuurlijke inspraak en meer democratie, terwijl de populistische partijstructuren vaak niet democratisch zijn en populisten kritisch bekeken ook vaak geen democratische standpunten innemen, maar juist autoritaire (Elchardus & Spruyt, 2012).

Vossen (2012) ziet een driedeling in kenmerken voor populisme, namelijk het belang van het volk, volkssoevereiniteit en anti-elitisme. Elchardus & Spruyt zien twee voornaamste kenmerken, namelijk het centraal zetten van het ‘gewone volk’ en het daaruit voortvloeiende verraad van het volk dóór de elite die haar macht misbruikt (in Vossen, 2012, p. 33). Mudde (2004) legt uit dat populisme een ideologie is die er vanuit gaat dat de maatschappij is in te delen in twee homogene, antagonistische groepen, namelijk de ‘normale mensen’ en de ‘corrupte elite’. Populisten werpen zichzelf op als vertegenwoordigers van het volk, om het te beschermen tegen corrupte elites (Akkerman, Mudde & Zaslove, 2014).

De politieke, intellectuele en economische elite bepaalt wat de overheersende waarden, ideeën en regelgeving in de maatschappij zijn en staan daarmee aan bovenaan de machtsstructuur. De afkeer hiertegen, uitgesproken door populisten en gesteund door een grote groep ontevreden kiezers, wordt anti-elitisme genoemd (Mudde, 2004).

Een andere manier om de verhouding tussen populisten, de door hun bestempelde elite en het volk bloot te leggen, is met het begrip ‘anti-establishment’ (Barr, 2009). Centraal in deze benadering is dat de populist wordt gezien als een politieke *outsider*. Dit is een politicus die tegen zijn politieke concurrenten en hun visies en ideeën ingaat en daarmee een grote groep kiezers achter zich krijgt, waardoor hijzelf een belangrijke speler wordt in het politieke spectrum waarbinnen de elite zich ook begeeft (Barr, 2009). Populisten zien zich als beschermheer van de democratie (Stanley, 2008). In die rol balanceren populistten tussen twee vormen van staatsinrichting:

“Verantwoordingen van de democratie oscilleren tussen constitutionalisme en volkssoevereiniteit, tussen een klemtoon op rechten, basisregels en procedures enerzijds, de wil van het volk anderzijds. Het populisme gebruikt die volkssoevereiniteit om zich voor te stellen als het ware gezicht van de democratie” (Elchardus & Spruyt, 2012, p. 107).

Populisten halen electoraat weg bij *mainstream* partijen omdat zij zeggen dat zij, anders dan hun concurrenten, het volk wél serieus nemen. Zij mikken hierbij op de zogenaamde ‘zwijgende meerderheid’, ofwel het ‘gewone volk’ dat niet tot de elite behoort (Akkerman et al., 2014). Ze beloven de zwijgende meerderheid meer macht en beloven de ‘oorspronkelijke bewoners’ te beschermen voor invloeden van buitenaf. De kern van het volk vs. elite-denken is niet zozeer dat populistten en hun kiezers vinden dat de uiting van ‘elitaire waarden’ niet deugen, maar dat de denkwijze van de elite simpelweg niet overeenkomt met die van hun. Er is een verschil, zo vinden zij, tussen het ‘gezonde verstand’, namelijk de opvattingen van de ‘gewone burger’ en die van de elite (Mudde, 2004, p. 547). Met het ‘ongezonde’ verstand van de elites zijn in de ogen van populistten de verkeerde beslissingen genomen op sociaal-cultureel en economisch vlak, ten nadele van de gewone Nederlander.

Het onderscheid tussen ‘het gezonde verstand’ en het elite-denken toont direct aan wat er nou precies met ‘de elite’ wordt bedoeld. De elite verwijst niet naar één vooraf bepaalde groep mensen met een breed gedeeld wereldbeeld. Elites worden in het populistisch discours gezien als groepen die het niet eens zijn met de populistische gedachten, op welke manier dan ook. Iedereen die het oneens is met populistten, hoort tot de wereldvreemde elite (Elchardus & Spruyt, 2012). Rechts-populisten kiezen ‘het volk’ op hun beurt evenmin niet zozeer als referentiepunt om daarmee een bevolkingsgroep aan te spreken – bijvoorbeeld door ‘Nederlanders’ af te zetten tegen ‘Europeanen’ of ‘niet-westerse migranten’. ‘Het volk’ verwijst meer naar “een wijze van denken die tot uiting komt in wat op een gegeven moment wordt beschouwd als de opinie van de ‘gewone man’” (Elchardus & Spruyt, 2012, p. 109). Volgens populistten vergeet de politieke elite dat voornamelijk de ‘oorspronkelijke bevolking’ van een land moet worden gehoord; daarmee keren zij zich indirect tegen de niet-oorspronkelijke bevolking, ofwel buitenlanders.

Verscheidene auteurs spreken over de kenmerken ‘directe democratie’ en ‘charismatische leiders’ bij populisme (Mény & Surel, 2002; Albertazzi & McDonnell, 2007). Dit onderzoek sluit echter aan bij de gedachte dat vermeende eigenschappen van het populisme, zoals de directe democratie of charismatische leiders, maar ook het toepassen van een volkse stijl of het formuleren van samenzweringstheorieën, niet inherent zijn aan het populisme. Wel kunnen sommige kenmerken als aanvullend worden gezien (Vossen, 2012; Mudde, 2004; Elchardus & Spruyt, 2012). De genoemde overige kenmerken zijn te sterk context-gebonden om exclusief populistisch te noemen (Vossen, 2012).

Kenmerken als ‘directie democratie’ en ‘charismatische leiders’ zijn aanvullend, niet leidend, en dienen er voor de voornaamste populistische kenmerken te versterken, duidelijk zichtbaar te maken en in een bepaalde context beter uit te leggen (Vossen, 2012, p. 33). Bovendien is de notie van een charismatische leider in theorie wellicht logisch in relatie tot populisme, maar het valt niet aan te tonen dat ‘charisma’ – voor zover dat al te meten is – invloed heeft op de keuze voor een populistische partij of niet (Van der Brug & Mughan, 2007).

2.1.3 Rechts-populistische kiezers

Omdat dit onderzoek gaat over sympathisanten van rechts-populistische partijen, is het van belang enige theoretische inbedding te hebben van deze ‘groep’ mensen. Mensen die op een rechts-populistische partij stemmen kunnen worden gezien als de ‘verliezers van globalisering’ (Kriesi et al., 2006). Winnaars van globalisering zijn vooral succesvolle ondernemers in sectoren gericht op de internationale markt met grote exportpotentie, waardoor zij baat hebben bij de open grenzen die tijdens het globaliseringsproces zijn gerealiseerd. Degene die géén baat hebben bij mondialisering, zijn vooral ondernemers (en hun werknemers) die succesvol zijn door nationale overheidsbescherming (Kriesi et al., 2006). Wat ook meespeelt bij de verliezers, is dat zij meestal laagopgeleid en daardoor kwetsbaar op sociaaleconomisch niveau zijn. Alle inmenging van buitenaf, waarvoor de politieke elites pleiten, willen zij liever niet.

De notie van opleidingsniveau in stemgedrag, zien we ook terug in de term ‘diplomademocratie’ van Bovens & Wille (2011). Zij stellen dat stemgedrag en opleidingsniveau sterk met elkaar zijn verbonden. Omdat de politieke elite vrijwel geheel bestaat uit hoogopgeleiden, zijn laagopgeleiden in de ogen van ‘het volk’ – zichzelf dus – niet vertegenwoordigd. Omdat populistische partijen, zoals hierboven aangegeven, zeggen op te komen voor ‘het volk’, kennen populistische partijen doorgaans een laagopgeleide achterban (Bovens & Wille, 2011).

De hierboven omschreven ‘karakteromschrijving’ van een ‘typische’ stemmer op een populistische partij, namelijk dat de achterban van rechts-populistische partijen vooral bestaat uit mensen die geen voordelen ervaren van de globalisering, kan gezien worden als een overkoepelende verklaring voor het succes van populistische partijen. Aalberts (2012) herleidt uit het wetenschappelijk debat vier kernoorzaken voor dit succes. Kiezers op populistische partijen willen met hun stem een signaal afgeven naar de gevestigde

orde en andere partijen wakker schudden. Daarnaast zijn ze het vaak inhoudelijk eens met populisten, bijvoorbeeld op het gebied van multiculturalisme, vluchtelingen of democratie. Een derde oorzaak die veelvuldig genoemd wordt, is dat populistische partijen doorgaans een charismatische leider hebben die een grote aantrekkingskracht op het electoraat heeft. De vierde verklaring is overkoepelend, namelijk dat de kiezers op dergelijke partijen de “verliezers van de moderne tijd” zijn (Aalberts, 2012, p. 25).

De vier verklaringen zijn zowel problematisch als onvolledig. Zo zijn niet alle rechts-populistische leiders charismatisch en verklaren inhoudelijke standpunten van partijen lang niet altijd waarom men op een specifieke partij stemt. Ook is een deel van de aanhang die op partijen als de PVV (of het FvD) stemt niet per se cynisch over de politiek. Bovenstaande verklaringen zijn dan ook te classificeren als deelverklaringen (Aalberts, 2012, p. 36). Uit vervolgonderzoek van Aalberts blijkt opvallend genoeg dat het grootste deel van de PVV-achterban het niet zelden oneens is met de inhoudelijke standpunten van de partij, maar dat ze ofwel geen andere keuze hebben in het politieke spectrum ofwel met hun stem willen aantonen dat andere partijen meer sentimenten uit de standpunten van de PVV moeten overnemen (Aalberts, 2012).

2.1.4 Rechts-populistische partijen in Nederland

De Nederlandse politiek kenmerkte zich tot halverwege de jaren zestig door een zuilencultuur, waarbinnen de verschillende partijen deel uitmaakten van maatschappelijke groeperingen op basis van ideologie, er waren aparte partijen voor de christenen, de protestanten, de vrijzinnigen, de socialisten, et cetera. Na de ontzuiling ontstond er een poldermodel waarbinnen verschillende partijen met elkaar overlegden en tot compromissen kwamen, in plaats van elkaar constant bestreden en de verschillen benadrukten (Delsen, 2000). Vooral in de jaren negentig kwam er kritiek op het Nederlandse poldermodel, dat met verschillende kabinetten ‘Paars’ – de samenwerking tussen liberale en socialistische partijen – ervoor had gezorgd dat belangrijke culturele trends als de multiculturele samenleving zich stuurloos voltrokken in het politieke en publieke debat. De rechts-populist Pim Fortuyn bracht daar verandering in, stelde de door hem genoemde ‘puinhopen van Paars’ aan de kaak en pleitte dat Nederland terug moest worden gegeven aan de Nederlanders (Wansink, 2004).

Toen Fortuyn in 2002 het slachtoffer werd van een politieke moordaanslag door linksextremist Volkert van der Graaf, belandde zijn partij, de LPF, in een diepe crisis en hield uiteindelijk op te bestaan. In het gat dat Fortuyn op rechts achterliet, sprong Geert Wilders. Het toenmalig VVD-lid stapte in 2004 uit zijn fractie en begon zijn eigen politieke beweging, Groep Wilders. In 2006, tijdens de Tweede Kamerverkiezingen, doopte Wilders zijn partij om tot Partij voor de Vrijheid (PVV) en kwam de Kamer binnen met 9 zetels. Wilders’ gedachtegoed kenmerkt zich door de afkeer tegen de (uitbreiding van) de Europese Unie, de benadrukking van de islam als ‘totalitaire ideologie’ en niet als een godsdienst, het waarschuwen voor de gevaren van multiculturalisme en de nadruk op nationale veiligheid en langere of strengere (gevangenis)straffen (Lucardie & Voerman, 2012).

In 2010 gedoogde de PVV het eerste kabinet Rutte, maar twee jaar later viel het kabinet. Sindsdien wordt de PVV als vermeend onbetrouwbare regeringspartner uitgesloten van deelname aan nieuwe kabinetten (De Vries, 2017). Tegelijkertijd zien we dat Wilders' standpunten inzake islam steeds extremer worden. Zo sprak Wilders in zijn verkiezingsprogramma van 2012 over "geen nieuwe moskeeën erbij", terwijl dat in 2017 oversloeg tot "alle moskeeën sluiten" (PVV, 2012; PVV, 2017). De politiek van Wilders lijkt dan ook niet gericht op consensus, maar op confrontatie (Lucardie & Voerman, 2012).

Electoraal stond de PVV in 2016, in de context van herhaaldelijke aanslagen in Europa die werden gepleegd door Islamitische Staat, op een recordaantal van 41 zetels in de peilingen (Parool, 2016). Toch daalde de populariteit van Wilders sterk in de verdere aanloop naar de verkiezingen. Er ontstonden in de loop van 2016 nieuwe politieke partijen op rechts, die zich sterk lieten inspireren door Wilders. Aanvankelijk werd VoorNederland (VNL) gezien als het minder extreme alternatief voor de PVV, maar deze partij, opgericht door oud-PVV'ers, haalde nul zetels. Forum voor Democratie (FvD), de partij van rechtsfilosoof en publicist Thierry Baudet, haalde twee zetels. Sinds zijn intrede in de kamer, stijgt Baudet in de peilingen niet zelden boven Wilders uit.

Reeds is geschetst dat populistten zich tegen de elite keren in hun anti-establishment sentimenten. Opkomende populistische bewegingen of leiders komen dan ook het meest in het nieuws als zij zich (fel) uitspreken tegen de gevestigde orde (Bos, Van der Brug & De Vreese, 2011). Dit is wat de politiek van Baudet kenmerkt. Zijn speerpunt in de verkiezingscampagne en de, naar eigen zeggen, reden waarom zijn partij is opgericht, is om het 'partijkartel' en het 'mediakartel' open te breken. Hiermee wordt bijvoorbeeld bedoeld dat de politieke functies al decennialang in handen zijn van de politieke elite, het establishment.

Baudet pleit voor een 'kenniskabinet' waarbij mensen met kennis van zaken de ministerposten bezetten, in plaats van beroepspolitici. Het FvD staat voor meer inspraak voor de burger zelf en voor meer directe democratie (door bijvoorbeeld gekozen burgemeesters). Verder benadrukt ook het FvD de gevaren van multiculturalisme en onderstreept zij het belang van de trots op de natiestaat. De visie van Baudet, namelijk dat de elite moet worden afgezet, is sterk populistisch afgaande op de hierboven omschreven kenmerken van het populisme.

Samenvatting

Het rechtspopulisme is een politieke stroming die bestaat uit kenmerken van bredere ideologische stromingen, zoals het socialisme of het liberalisme. Wat rechts-populisten anders maakt dan andere politici, is dat zij zich opwerpen als de behoeder van democratische waarden die volgens hen bij het regerende politiek establishment in gevaar komen (Mudde, 2004). Die elite gaat onnauwkeurig om met thema's die voor het 'gewone' volk belangrijk zijn. Dit uit zich bij rechts-populisten in islamkritiek, nationalisme en anti-migratiestandpunten (Elchardus & Spruyt, 2012). Doorgaans is een rechts-

populistische kiezer iemand die geen baat heeft bij globalisering, ook wel de ‘verliezer van de moderne tijd’ genoemd (Kriesi et al., 2006; Aalberts, 2012). Daarnaast maakt hij zich zorgen over de soevereiniteit van het eigen land, migratieproblematiek en hoge belastingtarieven. In Nederland stemmen deze mensen vooral op de PVV en het FvD.

2.2 De NPO

Dit onderzoek gaat over wat PVV- en FvD-sympathisanten vinden van de NPO. In dat licht is het zinvol om kort terug te blikken op het ontstaan van de NPO alsook de pijlers, de kernwaarden van de omroep.

2.2.1 Ontstaan NPO

Het publieke omroepbestel refereert in de meeste Europese landen aan een wettelijk opgesteld systeem dat wordt gefinancierd uit publiek geld en waarbij een hoge mate van operationele en redactionele onafhankelijkheid van belang is (McQuail, 2010). Het doel van een publieke omroep is om het ‘publieke belang’ te dienen. Dat belang is opgebouwd uit verschillende thema’s, zoals wettelijke verplichtingen, maatschappelijke verantwoordelijkheid en onafhankelijkheid. De omroep handelt voorts uit bepaalde ethische principes als eerlijkheid, sociale normen en waarden, democratie en rechtvaardigheid (McQuail, 2010, p. 163). Een publieke omroep moet streven alle inwoners van een land te bereiken, een kerntaak die de NPO in ieder recent beleidsplan overneemt.

Dit streven naar een representatie van alle groepen in de Nederlandse maatschappij kent zijn oorsprong in de verzuilde structuur van de NPO. In de jaren twintig van de vorige eeuw werden de eerste omroepen opgericht. Zij waren gekoppeld aan een bepaalde zuil; zo zond de KRO katholieke programma’s uit en de VARA socialistische (Konig et al., 2009). Het idee dat iedere omroep een bepaalde groep (voorheen ‘zuil’) vertegenwoordigt, is met de komst van de Omroepwet uit 1967 eigenlijk verdwenen. Zendtijd werd gekoppeld aan ledenaantallen, waardoor omroepen elkaars concurrent werden: de strijd om de kijker begon (Konig et al., 2009).

Met de ontzuiling kwam een algehele afbrokkeling van traditionele politiek-ideologische opvattingen en een verschuiving in maatschappelijke waardenoriëntaties onder, vooral, de jongere generatie (Konig et al., 2009, p. 136). Deze de-institutionalisering en de-traditionalisering zijn maatschappelijke ontwikkelingen die invloed hebben gehad op het individualiseringsproces dat ten grondslag ligt aan de veranderende achterban van de NPO. De grote nadruk op zelfontplooiing in de jaren negentig tot heden, heeft ertoe geleid dat de sociale cohesie is afgenomen en dat ieder voor zich opereert. De achterban van de publieke omroep is door individualisering minder helder te duiden dan voorheen, omdat sociale groepen diffuser zijn geworden (Konig et al., 2009).

De auteurs bepleiten in het kader van de voortdurende veranderende achterban van de NPO dat door verschillende maatschappelijke ontwikkelingen, die allemaal samen onder de noemer van ‘het moderniseringsproces’ zouden kunnen vallen, dat de achterban van de omroep in vijftig jaar tijd steeds

diffuser is geworden. Hierdoor is het niet duidelijk óf er duidelijk afgebakende sociale groepen NPO-kijkers zijn en hoe die zich eventueel tot elkaar verhouden (Konig et al., 2009).

Konig et al. leggen de ontwikkelingen bloot aan de hand van drie fasen in het moderniseringsproces na de Tweede Wereldoorlog, zoals beschreven door Felling (2004). De eerste periode, tot en met eind jaren vijftig, betreft de Wederopbouw en kenmerkt zich door economische modernisering. De tweede periode, tussen de jaren zestig en halverwege jaren zeventig, kenmerkt zich door ontkerkelijking en ontzuiling. Behalve een afname in kerkgang en het waarde hechten aan het instituut ‘de kerk’, leveren ook andere traditionele instituten (zoals politieke partijen of televisieomroepen) aan waarde in. Er is dan sprake van “afname populariteit van traditionele opvattingen op het terrein van waardeoriëntaties en van politiek-ideologische opvattingen” (Konig al., 2009, p. 136). Deze de-institutionalisering en detraditionalisering zijn onderdeel van het individualiseringsproces dat ten grondslag ligt aan de veranderende achterban van de NPO.

De derde periode, sinds de jaren tachtig, kenmerkt zich door een diffusie in traditioneel sociale groepen, die voortkomt uit sociaal-culturele vernieuwingen in de jaren zestig. De individualisering zet zich hierdoor voort (Konig et al., 2009). De grote nadruk op zelfontplooiing in de jaren die volgden, vanaf de jaren negentig tot heden, heeft ertoe geleid dat de sociale cohesie is afgenomen en dat ieder voor zich opereert. Ofwel: de achterban van de publieke omroep is minder helder te duiden dan voor het moderniseringsproces, omdat sociale groepen diffuser zijn geworden.

Het onderzoek van Konig et al. wijst uit dat de achterban van de publieke omroep de sociaal-culturele ontwikkelingen in de maatschappij heeft gevolgd. De confessionele omroepen hebben meer geleden onder het moderniseringsproces dan niet-confessionele omroepen. We zien dat de pluriformiteit in de omroepen is afgenomen, terwijl de samenleving juist steeds pluriformer lijkt te worden (Konig et al., 2009, p. 151). Het is daarom de vraag of de inrichting van het publieke omroepenbestel nog wel adequaat is en of alle groepen in de samenleving nog wel worden gerepresenteerd.

Deze vraag is niet nieuw; de politiek stelt de structuur van de NPO al jaren ter discussie. In 2001, ten tijde van kabinet Kok I, pleitte regeringspartij VVD voor het afschaffen van de zuilenomroepen en voor een BBC-model (NRC, 2001). Coalitiegenoten PvdA en D66 zagen hier niets in. De PvdA sprak wel haar zorgen uit voor een toekomstbeeld waarin de publieke omroep er alleen als een “grachtengordelomroep” alleen voor de elite is, waardoor belastingbetalers in opstand zouden kunnen komen (NRC, 2001). De politiek opperde in de jaren daaropvolgend dat er nieuwe publieke omroepen bij moesten komen, om de pluriformiteit te waarborgen. In 2006 werd MAX gelanceerd en drie jaar later volgden PowNed en WNL. Sjuul Paradijs, oprichter van WNL, wilde met zijn omroep “evenwicht brengen in nieuws en actualiteit binnen de NPO” (Parool, 2009). Naar eigen zeggen is WNL opgericht

om ‘de ruggengraat’ van Nederland te dienen. Hiermee bedoelt WNL de ‘gewone, hardwerkende Nederlander’, die volgens haarzelf niet wordt gehoord bij andere publieke omroepen. Ook PowNed sprak bij de aankondiging van haar toetreding tot het omroepenbestel over het falen van de NPO om alle Nederlanders te bereiken: “Wij zijn van mening dat in het huidige publieke bestel een grote groep mensen niet wordt bediend. Dat gat gaan wij dichten” (GeenStijl, 2008).

2.2.2 Pijlers NPO

Door de multiculturalisering van onze maatschappij, is het in de ogen van de publieke omroep haar taak dat zij in het programma-aanbod alle culturen bereikt (Trappel, Meier, d’Haenens, Steemers & Thomas, 2011). De publieke omroep kan dan ook gezien worden als een culturele en sociale instantie (De Leeuw, 2005). De status van televisie als massamedium, tegenwoordig aan concurrentie van sociale media onderhevig, leidt ertoe dat de publieke omroep een significante rol heeft in identiteitsvorming van de kijker (De Leeuw, 2005, p. 93). Ofwel: er is een sterk verband tussen de manier waarop de kijker zich positioneert in de samenleving en hoe hij op tv (en sociale media) te zien krijgt wat het idee van die samenleving is.

Eén van de grootste uitdagingen voor publieke omroepen is die om te bepalen wat er uitgezonden wordt, en wat niet (Dahlgren, 1995). De notie van onafhankelijkheid en objectiviteit zijn hierbij het belangrijkste: zijn de publieke media, betaald door de belastingbetaler, een representatieve afspiegeling van de samenleving? Om deze vraag positief te beantwoorden, trachten omroepen een zo pluriform mogelijke programmering te handhaven. Onafhankelijkheid en objectiviteit bij de NPO zijn in dit onderzoek van groot belang, omdat de partijen waarvan de respondenten sympathisant zijn, openlijk twijfelen aan deze basistaken van de publieke omroep.

Er zijn zes belangrijke kenmerken waaraan publieke omroepen moeten voldoen (Barendt, 1993 in Dommering, 2005). Ten eerste moet de omroep te ontvangen zijn in de ‘gehele staatsterritoir’. Ten tweede moet de omroep zorgen voor nationale identiteit en cultuur. Ten derde moet de omroep onafhankelijk van de staat of commerciële belangen zijn. Ten vierde moet er een onpartijdige programmering zijn. Ten vijfde streeft de omroep ernaar een grote variëteit van programma’s die alle vraag en behoeften van het publiek dekt uit te zenden. Tot slot wordt de omroep gefinancierd uit een algemene of bijzondere heffing.

Deze punten leggen direct de kwetsbaarheid van publieke omroepen bloot. Een publieke omroep die onafhankelijk van de staat opereert maar tegelijkertijd wordt gefinancierd door diezelfde staat, lijkt moeilijk te handhaven en is een zwakte in het omroepensysteem (McQuail, 2010). Ofwel: de zesde pijler van Barendt (1993) is in strijd met voornamelijk de derde. Het gevaar dat hier in schuilgaat, is dat de publieke omroep staatscensuur toepast in haar programmering en nieuwsvoorziening.

Toch neemt de NPO de waarschijnlijkheid van dat doemscenario weg in haar recente beleidsdocumenten. Zij stelt een “bindende factor in de pluriforme samenleving” te willen zijn met programma’s waarin “iedereen zich Nederlander” voelt (NPO, 2015). Bovendien zegt zij te streven naar volledige onafhankelijkheid en objectiviteit. Ondanks deze beloften namens de NPO, zetten rechts-populisten openlijk vraagtekens bij haar onafhankelijkheid.

Samenvatting

In de breedste zin van het woord is het doel van een publieke omroep voornamelijk om ‘het publieke belang’ te dienen (McQuail, 2010). De omroep draagt hierbij een maatschappelijke verantwoordelijkheid om onafhankelijk en objectief te zijn. In Nederland trachtte de NPO dit van oudsher te bereiken door alle verschillende bevolkingsgroepen, in zuilenvorm, zendtijd te geven. Met de ontzuiling in de jaren zestig ontstond een zekere mate van individualisering, die zich in de decennia daarna steeds verder uitbouwde. De achterban van de NPO werd daardoor steeds diffuser (Konig et al., 2009). Het voornaamste effect hiervan is dat de NPO minder zicht heeft op de bevolking, hoe zij zich voltrekt en wat haar wensen zijn. De onafhankelijkheid en objectiviteit van de NPO wordt steeds meer in twijfel getrokken door met name rechts-populistische partijen.

2.3 Vertrouwen in de media

Tot nu toe zijn de idealen van het rechtspopulisme en de beginselen en idealen van de NPO uiteengezet. Voorts komt het vertrouwen in de media in zijn algemeenheid aan bod, waarna er tevens wordt stilgestaan bij zowel de manier waarop rechts-populistische kiezers in de media worden ge(re)presenteerd. Tot slot wordt de mediakritiek uit rechts-populistische hoek theoretisch ingebed. Deze onderwerpen zijn van belang, omdat ze bijdragen aan het verduidelijken van de paradox van dit onderzoek: wat is de spanning tussen de basisbeginselen van de NPO, de kritiek namens rechts-populistische kiezers en de manier waarop de NPO daarmee omgaat?

2.3.1 Dimensies in vertrouwen

Recente ontwikkelingen als het Oekraïne-conflict (2013-2014) en de presidentiële campagne in de Verenigde Staten (2015-2016) hebben ertoe geleid dat er een maatschappelijk en wetenschappelijk debat is ontstaan over het vertrouwen in de media (Otto & Köhler, 2018). Het vertrouwen in de geloofwaardigheid van *main stream* media is op dit moment een hoog oplopend onderwerp in het recente publieke debat. *Main stream* media zijn grote mediaorganisaties, ook wel massamedia genoemd, die de nieuwsagenda voor kleinere nieuwsoutlets en het grote publiek bepalen (Chomsky, 1997). Hierdoor ontstaat er een situatie waarin een select aantal machtige, elite media ‘bepalen’ wat het nieuws is en hoe dit wordt gebracht bij het volk.

Rechts-populisten duiden deze *mainstream* media met termen als “de liegende media”, “de van het systeem deel uitmakende media” of “staatspropaganda” (Otto & Köhler, 2018, p. 2; Beiler & Kiesler, 2018). De partijen waarvan de sympathisanten centraal staan in dit onderzoek gebruiken deze frasen

ook. Zo sprak PVV-leider Wilders in de verkiezingscampagne van 2017 via Twitter: “Hé, wereldvreemde elites van de media en mainstream politiek. Niemand vertrouwt jullie nog. Het Nederlandse volk zal winnen!” (Twitter, 2017). Het FvD spreekt in haar standpunten ook van “het openbreken van het mediakartel” in een tienstappenplan om de NPO objectiever te maken (FvD, 2016).

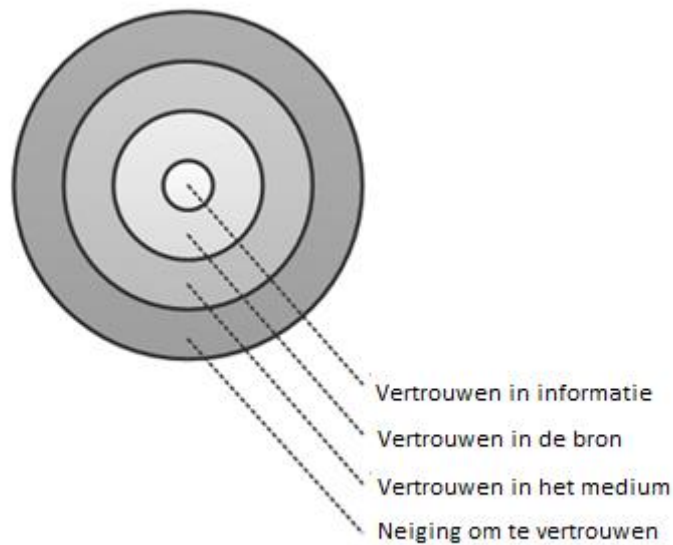
Het dalende vertrouwen in de media tast niet alleen de professie op economisch niveau aan, maar ook op institutioneel niveau: door het vertrouwen in de media op te geven, geeft men het vertrouwen in een belangrijke pilaar in het democratisch bestel op (Beiler & Kiesler, 2018, p. 159-160). In een democratische samenleving zijn media onmisbare schakels in de communicatiestromen; de burger moet kunnen vertrouwen op waarheidsgetrouwe media (Schranz, Schneider & Eizenegger, 2018). De twijfel over het functioneren van een belangrijke schakel in de samenleving, die openlijk en stelselmatig wordt geuit door rechts-populisten, kan gezien worden als ondermijning van de democratie.

Tegelijkertijd zouden we kunnen stellen dat niet zij die de twijfel zaaien de democratie ondermijnen, maar juist diegene die volgens hen de oorzaak van twijfel zijn, de journalisten. Hier treedt opnieuw een laag van de paradox op die ten grondslag van dit onderzoek ligt. Moeten journalisten aandacht geven aan mensen die henzelf betichten van het verspreiden van leugens en onvolledigheden en daarmee ruimte geven aan denkbeelden die het democratisch systeem ondermijnen? Of moeten journalisten degene die hen wantrouwen geen podium bieden, waardoor er geen pluriforme afspiegeling van verschillende denkbeelden meer naar voren komt in nieuwsverslaggeving en *ook* democratische waarden onder druk komen te staan? (Beiler & Kiesler, 2018, p. 156).

Behalve het ‘instituut’ de journalistiek, is ook het vertrouwen in de politiek *an sich* in gevaar door aanhoudend mediawantrouwen, omdat de journalistiek de “fundamenten van het rationele discours over politiek” belichaamt (Schranz et al., 2018, p. 89). Als die fundamenten worden gewantrouwd, kan de burger er niet vanop aan dat hij juist wordt geïnformeerd over de politiek. Zonder helder, gebalanceerd en betrouwbaar zicht op de politieke arena, verliest de burger zijn vertrouwen in de politiek ook, want hij kan niet meer inschatten wat daar gebeurt. Ofwel: door het vertrouwen in de journalistiek op te geven, valt er één pilaar in de politieke communicatiestroom tussen politiek, media en burger weg (namelijk ‘media’) en wordt de wisselwerking verstoord (Brants & Voltmer, 2011).

Een veelvuldig terugkomend thema in de discussie rondom het vertrouwen in de media is media-ethiek. Het gaat hierbij om de invloed van zowel mediabedrijven als individuele journalisten op de normatieve journalistieke standaarden (Otto & Köhler, 2018). De manier waarop de journalistiek omgaat met de implementatie van ethische medianormen, is cruciaal voor het vertrouwen van het publiek. Het in rechtse kringen gedaalde vertrouwen in media is volgens Lucassen & Schraagen (2012) op te delen in vier referentiepunten binnen journalistieke uitingen, namelijk een algemene neiging tot vertrouwen, het soort

medium dat de boodschap verspreid, de bron of auteur van de boodschap en de boodschap of mediacontent *an sich* (zie figuur 1).

Figuur 1: Gelaagd model van mediavertrouwen (Lucassen & Schraagen, 2012, p. 569).

Het gelaagde model van mediavertrouwen begint met een algemene neiging tot vertrouwen, iets wat de auteurs de “*baseline* van algemeen vertrouwen” noemen. Bij het vertrouwen in het medium valt op dat er in de afgelopen vijftig jaar een verschuiving heeft plaatsgevonden als het gaat om televisie. Vanaf begin jaren zestig tot en met eind jaren tachtig genoot televisie een hogere mate van vertrouwen dan radio en gedrukte pers (Otto & Köhler, 2018, p. 7). Hoewel het vertrouwen in televisiemedia in het algemeen is gedaald, vertrouwt in 2016 volgens de Eurobarometer nog ruim zestig procent van de ondervraagden van de 28 EU-lidstaten de boodschappen die zij tot zich neemt via de beeldbuis.

Sociaal-demografische en sociaal-culturele factoren zijn van groot belang bij de mate van vertrouwen in media. Onderzoek van Lee (2010) wijst uit dat politiek conservatieve mensen eerder neigen wantrouwend jegens de media te zijn, terwijl progressieven de *mainstream* media overwegend wel vertrouwen. Ook eerder onderzoek van Otto & Köhler (2016) wijst uit dat politieke voorkeur, maar ook leeftijd invloed kan hebben op de mate van vertrouwen en dat het vertrouwen in de media en politiek hand in hand gaan.

Met het vertrouwen in de bron wordt vooral de journalist zelf bedoeld, al kan de bron ook een nieuwsorganisatie in zijn geheel zijn. Dus: welke journalist wordt als betrouwbaar gezien, welke niet en op basis van welke eigenschappen bepaalt de mediaconsument wie hij vertrouwt of niet? Uit onderzoek

van Bentele (2009) blijkt dat journalisten als betrouwbaar worden gezien als zij beschikken over een hoge mate van expertise, die wordt geuit in het brengen van feitelijk juiste berichtgeving (Bentele, 2009, p. 173). Tot slot is er het vertrouwen in content. Hierbij gaat het om objectiviteit, waarheid, de mate waarin een verhaal compleet is, structuur, transparantie van bijvoorbeeld brongebruik en tot slot het maken van onderscheid tussen nieuws en opinie en daar ook transparant over zijn (Otto & Köhler, 2018).

2.3.2 Rechts-populistische kiezers in de media

Irena Costera Meijer doet in 2010 onderzoek naar de notie van kwaliteit in (publieke) journalistiek volgens de gebruiker. Volgens haar is publieksonderzoek in dit veld van belang vanwege twee maatschappelijke ontwikkelingen. Ten eerste omdat mediagebruikers van nu sterk verschillen met die van dertig jaar geleden. Zij stelt, in lijn met wat König et al. ondervonden in hun onderzoek uit 2009, dat de nieuwsgebruiker individualistischer is geworden. Men neemt niet meer voor lief wat gevestigde media verkondigen, maar gaat zelf actiever op zoek naar bronnen. Ten tweede is ook het mediagebruik veranderd. Mensen consumeren nieuws de hele dag door en stemmen 's avonds niet meer trouw af op het achtuurjournaal.

Een van de redenen om de mediaconsument serieus te nemen, ligt volgens Costera Meijer in representatie. Ze haalt een Trouw-interview met de voormalige NPO-voorzitter Henk Hagoort aan waarin hij stelt dat uit intern publieksonderzoek is gebleken dat vooral jongeren, allochtonen en de 'maatschappelijk teleurgestelden' de nieuws- en actualiteitenrubrieken van de publieke omroep mijden. Onder de maatschappelijk teleurgestelden vielen destijds Wilders- en Verdonk-stemmers. Daaruit valt te concluderen dat maatschappelijk teleurgestelden volgens de NPO kiezers zijn die op rechts-populistische partijen stemmen, dus anno 2018 zijn dat naast PVV-kiezers ook FvD-sympathisanten.

Die gevarieerde groep, die niet specifiek valt in te delen aan de hand van een levensbeschouwing of sociale klasse, voelt zich door de journalistiek tekort gedaan, omdat nieuwsprogramma's voorbij gaan aan *hun* vraagstukken en perspectieven. Costera Meijer betoogt dat uit eigen onderzoek blijkt dat mediaconsumenten niet alleen willen dat de journalistiek hun informeert over *anderen*, maar dat zij zichzelf ook *juist en volledig* willen worden gerepresenteerd in de actualiteitenrubrieken. Uit metingen blijkt dat er wel ontzettend veel wordt geschreven over Geert Wilders en de PVV, maar slechts heel sporadisch over de PVV-kiezer, over zijn denkbeelden (Costera Meijer, 2010, p. 227).

2.3.3 Mediakritiek uit rechts-populistische hoek

Omdat de journalistiek geen duidelijk definieerbaar beroep is en in principe 'iedereen journalist' kan worden, is het ambacht zeer kwetsbaar voor beschuldigingen van bijvoorbeeld misinformatie of onvolledigheid en subjectiviteit. Journalisten zijn hierdoor steeds kwetsbaarder geworden voor kritiek

(Deuze, 2005). Rechts-populisten zijn doorgaans kritisch op de *mainstream* media, het establishment, omdat deze volgens hen censuur toepassen op voor populistische belangrijke nieuwsinformatie, zoals de etnische achtergronden van misdadigers. Ook zouden media bevooroordeeld zijn in hun berichtgeving over rechts-populisten (Costera Meijer, 2010; Krämer, 2018). Als gevolg hiervan zien we een uitdijende trend van prominente rechts-populisten die openlijk en stelselmatig verkondigen dat traditionele media onbetrouwbaar zijn en gebruiken hierbij, zoals eerder opgemerkt, krachttermen als ‘leugenachtige pers’ of het door Donald Trump geïntroduceerde begrip ‘*fake news*’.

De twee kernpunten van rechts-populistische mediakritiek zijn onevenwichtigheid in het brengen van positief en negatief nieuws over het establishment en rechts-populistische leiders en het onjuist berichtgeven over misdaad en terrorisme door migranten, asielzoekers of vreemdelingen (Krämer, 2018, p. 136). Het stelselmatig betwijfelen van de betrouwbaarheid van de journalistiek is een fundamenteel probleem voor het bestaansrecht van de professie. Vertrouwen speelt een fundamentele rol in de journalistiek; zonder vertrouwen van de burger is een medium immers onbelangrijk (Beiler & Kiesler, 2018, p.159).

Rechts-populisten beweren dat de media ofwel aan de kant van ‘het volk’ ofwel aan de kant van ‘het establishment’ staat en dat er geen middenweg is (Krämer, 2018). De kant van ‘het volk’ wordt amper gekozen, zodoende wordt zij niet bediend en de macht blijft liggen bij het establishment; een typisch kenmerk voor populisme (Mudde, 2004; Barr, 2009; Akkerman et al., 2014).

Een veel voorkomend kritiekpunt is dat media ‘politiek correcte’ actoren, het establishment, minder kritisch belichten dan populistische leiders. Krämer noemt het voorbeeld van Donald Trump versus Hillary Clinton in 2016. Het is opmerkelijk dat populistische leiders pleiten voor nieuwsverslaggeving vanuit meerdere wereldbeelden, omdat hun eigen ideologie juist sterke kenmerken van anti-pluriformisme vertoont (Krämer, 2018, p. 142). Daar komt tevens bij dat populistische leiders ontkennen dat denkbeelden die niet overeen komen met die van hunzelf breder gedragen worden in de samenleving.

Voorts is het de vraag hoe ‘*main stream* journalisten’ zouden kunnen of moeten reageren op de populistische kritiek. De problemen die hierbij optreden hebben te maken met de ‘factualiteit’ van het nieuws en de relevantie van de geselecteerde informatie in nieuwsberichtgeving (en, in het verlengde daarvan, de relevantie van wat *niet* geselecteerd is). De media hebben de neiging complexe nieuwsverhalen te simplificeren voor het massapubliek en schieten daardoor soms te kort in voor rechts-populisten belangrijke nuances en de verspreiding van het nieuws vanuit rechts(-populistische) invalshoek (Beiler & Kiesler, 2018, p. 160).

De vraag of een nieuwsbericht wel juist, *factual*, is, kan worden ondersteund met bronnenbewijs. Als critici echter stellen dat de bronnen van de feiten ook niet te vertrouwen zijn, zoals rechts-populisten vaak doen, is het als journalist bijna onmogelijk om je daartegen te verweren (Krämer, 2018, p. 143). Daarnaast is het tevens onmogelijk om *alle* facetten van een nieuwsgebeurtenis te betrekken, zoals de wens van critici vaak is (Beiler & Kiesler, 2018). Het is inherent aan het vak journalistiek dat een journalist keuzes maakt in de selectie van wat er wel en niet in een bericht komt. Rechts-populistische mediakritiek is dan ook niet enkel gericht op specifieke nieuwsbronnen, maar op de ‘media’ als geheel, die een links-progressieve ideologie uitdragen in algemene zin (Beiler & Kiesler, 2018).

Een groot dilemma voor journalisten waarover Krämer (2018) zich buigt, illustreert hij aan de hand van een voorbeeld over de etnische achtergrond van criminelen. Als journalisten deze achtergrond *niet* melden, dan wordt ze verweten partijdig te zijn en zijn ze vatbaar voor rechts-populistische kritiek. Maar als zij de achtergrond ineens *wel* melden – waar ze dat vroeger niet deden – dan geven ze toe aan de rechts-populisten en erkennen ze indirect dat de kritiek die op hen wordt geuit terecht is (Krämer, 2018, p. 149). Het zelfde geldt voor de aandacht voor de ideeën van rechts-populistische politici; moeten die meer belicht worden of juist niet? Journalisten staan zo altijd in tweestrijd: buigen zij voor de kritiek om hun objectiviteit te bewijzen maar tegelijkertijd toe te geven aan hun fouten of zetten zij hun eigen lijn door en nemen ze de in dat geval aanhoudende kritiek voor lief?

Het gevaar dat hierin schuilt is, volgens Krämer, dat er op een gegeven moment een normalisatie van het rechts-populistische gedachtegoed in de traditionele media optreedt. Door de enorme druk van de rechtse publieke opinie, lijken steeds meer journalisten te buigen voor de kritiek. Daarmee geven journalisten niet alleen het signaal aan de populisten af dat ze ertoe doen, maar zij bewijzen ook indirect dat het gedachtegoed van populisten, namelijk het ‘wij-zij’ denken (de elite vs. hunzelf), waarheid is (Krämer, 2018, p. 150). Deze oplossing is dan ook niet gewenst. Beter zou zijn om als journalist in nieuwsverhalen over bronnen, totstandkoming van het nieuws, argumentatie en alles wat er bij een journalistiek verhaal komt kijken, *transparent* te zijn. Alleen op die manier kan de journalist voorkomen dat hij wordt beticht van slechte journalistiek.

Samenvatting

Het door rechts-populisten opgegeven vertrouwen in de *mainstream* media kan worden gezien als een ondermijning van de democratie. Het volk wordt immers geconfronteerd met een nieuwe status quo in haar informatievoorziening: de nieuwsorganisaties die hen objectief zouden moeten informeren, zijn volgens de populisten onbetrouwbaar (Beiler & Kiesler, 2018). Een dalend vertrouwen in media komt niet alleen door de aanval van rechts-populisten, maar ook door de mediagebruiker zelf. In een veranderend medialandschap, waarbij eigen nieuwsvoorziening een steeds prominentere rol inneemt, wordt de consument steeds individualistischer (Costera Meijer, 2010). Daarnaast zijn sympathisanten

van rechts-populistische partijen ervan overtuigd dat de media henzelf en hun politiek leiders onevenwichtig negatief neerzet. Het tweede kritiekpunt vanuit rechts-populistische hoek is dat *mainstream* media onjuist berichtgeven over zaken als misdaad, terrorisme en migratieproblematiek omwille van het politiek establishment.

2.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is een theoretisch kader gegeven om de wetenschappelijke positionering van dit onderzoek te verduidelijken. Rechtspopulisme kenmerkt zich voornamelijk door de tegenstelling tussen het volk en de corrupte elite. Populisten zetten zichzelf neer als beschermheer van het volk. Zij beschermen de gewone burger van het politieke establishment, die de burger blootstelt aan gevaar (van buitenaf). Daarnaast is het binnen het rechtspopulisme van belang dat de populistten zichzelf als anti-elitair neerzetten. Uit de literatuur bleek verder dat rechts-populistische kiezers gezien worden als ‘zij die niet profiteren van globalisering’ en daardoor ‘maatschappelijk teleurgesteld’ zijn.

Er is dus een groep moeilijk te duiden Nederlanders die zich niet gehoord voelt bij de NPO. Dit komt doordat de NPO van oudsher opgedeeld in verschillende zuilen. Door een omvangrijk moderniseringsproces is de achterban van de NPO echter steeds diffuser geworden. Hieruit volgt dat de omroep steeds moeilijker in staat is in te schatten wie de NPO consumeert (wie de doelgroep is) waardoor een grote groep Nederlanders buiten de boot dreigt te vallen. Dit alles gebeurt ondanks de door de NPO voorgenomen poging intentie om een omroep te zijn voor alle Nederlanders, waarbij objectiviteit en pluriformiteit van belang zijn.

Die objectiviteit wordt niet bereikt in de ogen van, voornamelijk, rechts-populistische partijen en kiezers en/of sympathisanten daarvan. Het vertrouwen in de publieke omroep is vooral uit rechts-populistische hoek laag. De twee grootste kritiepunten op de publieke *mainstream* media zijn enerzijds onevenwichtigheid in de verslaglegging over rechts-populisten en het politieke establishment, en anderzijds het subjectief omgaan met thema's die voor rechts-populisten belangrijk zijn, zoals migratieproblematiek.

3 Methode

In dit hoofdstuk wordt de onderzoeksmethode omschreven. Eerst zal er in paragraaf 3.1 worden ingegaan op de gebruikte kwalitatieve methode, waarna in 3.2 een omschrijving van de dataverzameling zal komen. In 3.3 wordt er stilgestaan bij de kenmerken van interviews en focusgroepen. Paragraaf 3.4 leent zich voor het introduceren en presenteren van de topiclijst, waarna in 3.5 tevens een overzicht van het gebruikte beeldmateriaal wordt gegeven. Tot slot komen in 3.6 de verdere data-analyse en de codeboom aan bod. Ter geheugensteun volgt hier nogmaals de onderzoeksvraag:

RQ: “Hoe geeft de achterban van rechts-populistische partijen betekenis aan de Nederlandse Publieke Omroep?”

3.1 Kwalitatieve onderzoeksmethode

Om een antwoord op de onderzoeksvraag te vinden, werd er kwalitatief onderzoek verricht. Kwalitatief onderzoek gaat over de manier waarop mensen betekenis geven aan hun sociale omgeving en hoe ze zich op basis daarvan gedragen (Boeije, 2005, p. 27). Bij kwalitatief onderzoek wordt er gebruik gemaakt van een onderzoeksmethode die erop gericht is het onderwerp vanuit het perspectief van de onderzochte mensen te beschrijven en waar mogelijk te verklaren. In dit onderzoek was dit een thematische analyse (zie 3.6). De nadruk wordt gelegd op het blootleggen van het perspectief van de geïnterviewden, ook wel het *inner perspective* of *emic perspective* genoemd (Boeije, 2005, p. 32). Het gaat er hierbij om dat de onderzoeksresultaten uiteindelijk een reconstructie geven van hoe de respondenten de werkelijkheid ervaren of aantreffen.

Kwalitatief onderzoek is in dit onderzoek zinvol, omdat er wordt onderzocht hoe sympathisanten en/of kiezers van rechts-populistische kiezers betekenis geven aan de NPO; dit komt (letterlijk) overeen met de definitie van kwalitatief onderzoek. Dergelijk kwalitatief onderzoek leent zich het best om achter de ideeën, beweegredenen en interpretaties van de respondenten te komen (Baarda & de Goede., 2007, p. 182). Door kwalitatief onderzoek komt de onderzoeker tot slot achter nieuwe kenmerken, interpretaties of bevindingen die een meerwaarde hebben voor reeds voltooid onderzoek over hetzelfde of een soortgelijk onderwerp (Wester & Peters, 2004).

3.2 Dataverzameling en respondenten

Om de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek te waarborgen zijn er evenveel PVV- als FvD-sympathisanten geïnterviewd. In totaal zijn er drie focusgroepen en zes interviews afgenomen, waarna verzadiging werd bereikt (Boeije, 2010). Met PVV-sympathisanten worden mensen bedoeld die sympathie opbrengen voor de partij PVV en/of met de politicus Geert Wilders. Het is niet gezegd dat elke PVV-sympathisant een PVV-stemmer is. Zo zijn er ook interviews afgenomen met mensen die het eens zijn met Wilders, maar om welke reden dan ook niet meer daadwerkelijk stemmen. Voor FvD-sympathisanten geldt hetzelfde criterium; dat zijn mensen die sympathie hebben voor het FvD en/of

voor de politicus Thierry Baudet. Tevens zijn er ook geïnterviewden die sympathisant zijn van beide partijen. Vaak komt dit doordat de standpunten van de PVV en FvD grotendeels overeenkomen, waardoor mensen die voorheen enkel PVV-sympathisant waren zich nu ook thuisvoelen bij het FvD.

De respondenten zijn op meerdere manieren gevonden. Het grootste gedeelte van de respondenten zijn gevonden in (besloten) Facebookgroepen waarin PVV- of FvD-sympathisanten zich verenigen, discussies voeren en gedachten uitwisselen. Ik heb de beheerders van die groepen een bericht gestuurd met de vraag of ik een oproep voor dit onderzoek kon plaatsen. Voorbeelden van die groepen zijn ‘FvD-discussiegroep’ of ‘PVV Aanhangers’. In deze groepen werden vooral respondenten gevonden die een individueel interview wilden afleggen. De focusgroepen zijn tot stand gekomen door connecties uit mijn eigen omgeving.

Gedurende de selectie van de respondenten zijn er veel van hen afgevallen. Dit had verschillende redenen. De meest voorkomende reden was dat er onder de PVV- en FvD-sympathisanten die hadden gereageerd op de oproep in de Facebookgroepen veel mensen zaten die uiteindelijk toch uit wantrouwen niet mee wilden werken. Zij voelden zich niet comfortabel om openlijk ervoor uit te komen dat zij sympathisant van één of beide partijen waren, ook niet ondanks de gegarandeerde anonimiteit in dit onderzoek. Eén volledig voorbereide focusgroep met lokale PVV-politici werd op het laatste moment afgeblazen, omdat de fractievoorzitter bij nader inzien niet akkoord ging met het opnemen van audiomateriaal. Een tweede reden voor veel afzeggingen voor vooral focusgroepen was dat er één of twee personen afhaakten, waardoor er te weinig overbleef voor een volwaardige focusgroep. Soms wilden de overige leden dan ook geen individueel interview meer afnemen.

De uiteindelijk overgebleven respondenten staan hieronder in een schema. Alle interviews en focusgroepen zijn afgenomen bij de respondent of één van de respondenten thuis. Een uitzondering hierop is focusgroep 1, bestaande uit collega’s, die op de locatie van hun werk meewerkten. Allen zijn zij van te voren op de hoogte gesteld van de globale inhoud van het onderzoek en is hen verteld dat volledige anonimiteit gewaarborgd werd. De namen van de respondenten zijn dan ook vervangen door pseudoniemen.

Naam	Leeftijd	Sympathisant van
Tim	23	FvD
Stefan	23	FvD
Rick	32	PVV en FvD
Lisa	29	FvD
Annemarie	24	PVV
Gerdi	52	PVV

Respondentenlijst individuele interviews

Focusgroep 1 PVV- en FvD-sympathisanten	Focusgroep 2 PVV-sympathisanten	Focusgroep 3 FvD-sympathisanten
Wesley (39)	Dirk (47)	Gideon (24)
Hans (36)	Theo (64)	Thijs (24)
Coby (40)	Emma (62)	Susan (25)
Patrick (59)	Johnny (37)	

Respondentenlijst focusgroepen

3.3 Interviews en focusgroepen

De data werd verzameld door middel van interviews en focusgroepen. Dit onderzoek vraagt om een diepere betekenisgeving aan de NPO door de respondenten, waardoor kwantitatieve methoden direct afvallen. Anders dan bijvoorbeeld veldonderzoek, waar de onderzoeker concreet gedrag observeert en aantekeningen maakt, zijn interviews geschikter voor onderzoeksonderwerpen die gaan over de mening of visie van een bepaalde groep over een bepaald onderwerp (Stake, 1995). Interviews zijn geschikt voor het filteren van gedetailleerde bevindingen en informatie (Gilbert, 2008). De interviews duren ongeveer tussen de 45 en zestig minuten.

Naast interviews werden er focusgroepen gehouden. Een focusgroep is een discussie of interview in groepsverband, waarbij een kleine groep mensen discussieert over een vooraf bepaald onderwerp (Gilbert, 2008). Focusgroepen zorgen ervoor dat de onderzoeker meer inzicht krijgt in de manier waarop men denkt over een fenomeen, idee of ontwikkeling (Krueger & Casey, 2014). Focusgroepen duren gemiddeld iets langer dan interviews, in dit onderzoek duurde een focusgroep gemiddeld een uur. Zowel interviews als focusgroepen werden met een taperecorder opgenomen om later te transcriberen.

Er zijn drie manieren om interviews of focusgroepen af te nemen (Gilbert, 2008). Binnen de ongestructureerde interviewmethode geeft de onderzoeker enkel het onderwerp en de respondenten vertellen daar vervolgens over. Deze manier zorgt ervoor dat de opvattingen van de respondenten niet specifiek genoeg zijn. Bij de volledig gestructureerde methode heeft de onderzoeker echter heel veel invloed op het gesprek en worden de vooraf geformuleerde vragen systematisch afgewerkt. Dit zorgt ervoor dat vrije gedachtesprongen van de respondenten worden ontmoedigd. Er is in dit onderzoek gekozen voor een semigestructureerde methode, waarbinnen de onderzoeker het interview of de discussie wel leidt, maar de respondenten ook de ruimte biedt om zelf vraagstukken of stellingen aan te dragen om over na te denken, waardoor nieuwe inzichten kunnen ontstaan (Gilbert, 2008). De volgorde van de interviews en focusgroepen is dan ook niet vastgelegd, zodat de onderzoeker spontaan extra vragen kan toevoegen als de respondent iets zinnigs of onduidelijks zegt (Evers, 2007).

Tot slot is er in dit onderzoek gekozen voor een combinatie van interviews en focusgroepen, omdat het onderzoeksonderwerp vroeg om enerzijds diepere inzichten in de gedachtegangen van de PVV- en FvD-sympathisanten, maar anderzijds ook om de welwillendheid van de respondenten om mee te werken. Sommige respondenten wilden enkel meewerken op de voorwaarde dat zij individueel hun verhaal konden doen, terwijl anderen juist liever in een voor hen vertrouwelijke sfeer meewerkten met mensen die zij reeds kenden.

Het voordeel van interviews ten opzichte van focusgroepen is dat het de respondent in staat stelt individueel en ongeremd zijn of haar mening te ventileren, zonder dat anderen zich daarin mengen (Gilbert, 2008). Bij groepsdiscussies loopt de onderzoeker het risico dat sommige respondenten zich inhouden of bepaalde opvattingen voor zich houden, omdat zij deze op dat moment niet sociaal wenselijk vinden (Bloor, 2001). Ook is het mogelijk dat dominantere gespreksvoerders andere respondenten overheersen (Gilbert, 2008). In dat opzicht is de keuze voor een interview beter.

Daartegenover staat dat focusgroepen er ook voor kunnen zorgen dat respondenten, door de uitwisseling van gedachten, diepere inzichten in hun eigen ideeën ontwikkelen die relevant zijn voor het onderzoek (Morgan, 1996). Ook worden respondenten door focusgroepen gedwongen kritischer na te denken over hun eigen ideeën, iets wat in interviews niet kan gebeuren, anders dan de input van de onderzoeker (Kitzinger, 1994). In dat opzicht is de keuze voor een focusgroep beter.

In de voorbereidingsfase van dit onderzoek, bij het werven van respondenten, bleek dus dat veel PVV- en FvD-sympathisanten een duidelijke voorkeur aangaven voor ofwel een individueel interview, ofwel een groepsgesprek, met motieven die sterk overeenkomen met het bovenstaande. Om die reden is er gekozen voor beide methoden.

3.4 Topiclijst

Om een zo goed mogelijk idee te krijgen van de beweegredenen van de respondenten om PVV- of FvD-sympathisant te zijn, is voorafgaand aan elk interview of focusgroep een kort gesprek gevoerd over de actualiteit of, waar mogelijk, politiek in het algemeen. Dit is gedaan om het *emic perspective* (Boeije, 2005) van de respondent beter in beeld te krijgen. Doorgaans was het overigens geen probleem om een natuurlijke gespreksomgeving te creëren, omdat de respondenten allen enthousiast over het onderwerp waren. De introducerende gesprekken waren dan ook tevens bedoeld als eerste kennismaking met de respondenten.

De topiclijst is geen vaststaande vragenlijst die chronologisch van begin tot eind is 'afgewerkt'. Het diende slechts als houvast om de respondenten de mogelijkheid te geven kwijt te kunnen wat zij belangrijk vonden (Hermanowicz, 2002). Uit de literatuur (zie hoofdstuk 2) blijkt dat de voornaamste mediakritiek uit rechts-populistische hoek zich richt op enerzijds de eenzijdige berichtgeving *over* het rechtspopulisme en anderzijds op het bevooroordeeld brengen van het nieuws in het algemeen (Krämer, 2018; Beiler & Kiesler, 2018). Die tweedeling is doorgevoerd in de topiclijst.

Veel van de vragen in de topiclijsten zijn uiteindelijk niet letterlijk gevraagd, omdat de respondenten in hun eigen verhalen al veel van de thema's en vragen uit zichzelf aankaartten.

Inleidende vragen	<ul style="list-style-type: none"> - Wat vind je van de NPO? - Ben je veel bezig met politiek? - Ben je bezig met de NPO?
Omgang NPO met PVV/FvD	<ul style="list-style-type: none"> - Is de NPO objectief? Waarom wel of niet? - Welke programma's zijn juist wel of juist niet objectief? Waar merk je dat aan? - Wat <i>is</i> objectiviteit eigenlijk? - Hoe worden Baudet en Wilders neergezet bij de NPO? En andere politici? <p>Eerste fragment 'DWDD'</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hoe gaat de NPO om met de PVV en/of FvD? - Zijn er misvattingen over PVV'ers of FvD'ers in de media? Zo ja, draagt de NPO daaraan bij? <p>Tweede fragment 'Pauw'</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat vinden jullie van deze poging van Pauw om de PVV-kiezer aan het woord te laten? - Wat vinden jullie van WNL en PowNed als je denkt aan de manier waarop er over PVV of FvD gesproken wordt?
Representatie eigen denkbeelden	<ul style="list-style-type: none"> - Wat vinden jullie van het nieuws bij de NPO? <p>Derde fragment 'NOS Journaal'</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat vinden jullie van dit fragment? - Moet er iets veranderen qua nieuwsvoorziening? Of mist er iets in het aanbod? - Over welke onderwerpen gaat het vooral bij de NPO? En over welke niet? Moet er iets veranderen? - Welke programma's, buiten de journaals om, doen recht aan voor jullie belangrijke onderwerpen/thema's? <p>Vierde fragment 'WNL op Zondag'</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat vinden jullie van dit interview? - Wat vinden jullie van WNL en PowNed als je denkt aan de thema's die zij aansnijden?

Topiclijst

3.5 Beeldmateriaal

Gedurende de interviews en focusgroepen is er gebruik gemaakt van verschillende videofragmenten. De fragmenten zijn gekozen op basis van de topiclijst, dus indirect op basis van de literatuur. Er zitten twee fragmenten in van de omroep BNNVARA, één van nieuwsomroep NOS en één fragment van de ‘rechtse omroep’ WNL. Het doel van videofragmenten is om de respondenten, indien nodig, meer aan het praten te krijgen. Zeker in focusgroepen zorgt het gezamenlijk kijken van fragmenten voor discussie. Eén van de fragmenten is prikkelend en was destijds spraakmakend, namelijk de beelden uit *DWDD*, waarin Theo Maassen een vergelijking tussen Geert Wilders en Adolf Hitler maakt.

De fragmenten:

- Maarten van Rossem bij *De Wereld Draait Door* over de populariteit van Wilders (YouTube, 2009)
Dit fragment wordt getoond op het moment waarop de respondenten vragen beantwoorden over hoe de NPO omgaat met het rechtspopulisme, en in het bijzonder Wilders en Baudet. In deze uitzending van *DWDD* zien hoe historicus Maarten van Rossem de alsmaar in de opiniepeilingen stijgende Wilders duidt. Van Rossem herhaalt zijn uitspraak dat alle mensen die op Wilders stemmen niet deugen. Presentator Matthijs van Nieuwkerk merkt op dat men dit zou kunnen opvatten als demonisering. Verderop in het gesprek voegt ook studiegast Theo Maassen zich in het gesprek. Hij maakt vergelijkingen tussen Wilders en het naziverleden.
- Verschillende PVV-sympathisanten te gast bij *Pauw* (YouTube, 2017)
Ook dit fragment hoort nog bij de vraag hoe de NPO omgaat met het rechtspopulisme, maar dan vooral gecentreerd op PVV- en FvD-kiezers. De respondenten wordt uitgelegd dat tijdens de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2017 het programma *Pauw* de PVV-stemmers een stem wilde geven, door ze in campagnetijd een heel item aan het woord te laten. Presentator Jeroen Pauw bespreekt met een klein gezelschap PVV-sympathisanten wat zij belangrijk vinden en wat zij graag anders zouden willen zien in Nederland. De voornaamste vraag die de respondenten daarbij gesteld krijgen is in hoeverre deze poging om PVV'ers een stem te geven een succesvolle was.
- Fragment NOS Journaal over nieuwsbericht dat politieagente hoofddoek wil dragen (NOS, 2017)
Dit fragment wordt getoond als het gesprek gaat over de nieuwsvoorziening van de NPO. Het fragment komt uit één van de ‘hoofdstukken’ uit het digitale archief *Zwartboek NOS* van journalist Arnold Karskens. Hij is van mening dat de NOS niet aan objectieve berichtgeving doet en houdt dit middels een logboek bij op zijn website (TheKarskensTime.com, 2018). Er is willekeurig één fragment van die website gepakt. De

respondenten worden na het fragment gevraagd wat zij ervan vonden met het oog op de manier waarop dit nieuws werd gebracht (en niet op de inhoud).

- Interview Geert Wilders met Rick Niemand in *WNL op Zondag* (WNL, 2017)
Dit fragment wordt getoond als het gesprek gaat over welke omroepen de respondenten zien als omroepen die rechtdoen aan voor hun belangrijke thema's. Rick Nieman interviewt PVV-leider Wilders. Het is een fragment waarin Wilders zijn immigratiebeleid uitlegt, waarna Nieman in eerste instantie doorvraagt, maar later overschakelt naar een luchtiger onderwerp. De respondenten wordt gevraagd wat zij vinden van de vorm (één-op-één interview) en de manier waarop WNL omgaat met Wilders.

Tot slot was er ook een online nieuwsfragment van *NOS op 3*, waarin vier jonge FvD-stemmers worden geportretteerd. Ook dit werd soms aanvullend gebruikt na het fragment van *Pauw*, over hoe de NPO omgaat met PVV-sympathisanten. Dit fragment werd vooral getoond bij de 'volledige' FvD-groep en FvD-sympathisanten.

3.6 Data-analyse en codeboom

De uitkomsten van de focusgroepen worden verwerkt aan de hand van een thematische analyse. Het doel hiervan is om betekenisvolle patronen, thema's te vinden. De analysemethode komt voort uit de benadering van de 'Grounded Theory' volgens Strauss & Corbin (1998). Bij de gefundeerde theoriebenadering wordt er een theorie ontwikkeld vanuit de data. Een volledig open blik bij een analyse niet mogelijk, omdat de onderzoeker een zekere voorkennis heeft over het te onderzoeken fenomeen (Braun & Clarke, 2006). Ook dit onderzoek wordt uitgevoerd als een thematische analyse, omdat ik als onderzoeker op de hoogte ben van het maatschappelijke- en wetenschappelijke debat rondom mijn onderzoeksvraag. Ik zal erop gericht zijn patronen in de data te identificeren, analyseren en gestructureerd te rapporteren (Braun & Clark, 2006, p. 79).

Gedurende het onderzoekstraject houd ik mij aan drie principes: 'constante vergelijking', 'analytische inductie' en 'theoretische sensitiviteit' (Boeije, 2010).

Met de constante vergelijking wordt bedoeld dat de onderzoeker de data in verschillende 'cyclussen' analyseert. Iedere cyclus wordt (constant) vergeleken met de vorige, zodat de variatie aan informatie aan de oppervlakte van de data komt (Boeije, 2010, p. 83). De onderzoeker gaat net zolang door (constante vergelijking) totdat hij alleen nog maar informatie uit de data haalt die hij eerder al vond: dan is verzadiging bereikt (Boeije, 2010).

Het tweede principe is analytische inductie. Bij het analyseren en interpreteren van onderzoeksmateriaal, is het belangrijk dat de onderzoeker de relatie ziet tussen zijn eigen bevindingen en de reeds bestaande vakliteratuur (Boeije, 2010). De bevindingen worden gestructureerd op basis van de vakliteratuur. Het principe van analytische inductie geeft simpelweg aan dat de onderzoeker zich bewust is van zijn positie ten opzichte van de literatuur, hoe hij zich ertoe verhoudt.

Tot slot is er het derde, laatste principe, ‘theoretische sensitiviteit’. Dit wil zeggen dat gedurende het analyseproces de onderzoeker een theoretische lens moet gebruiken om creatieve bevindingen te doen en thema’s te herleiden (Boeije, 2010, p. 88). Onderzoeksresultaten moeten behalve beschrijvend ook theoretiserend zijn: “een code is niet slechts een benaming voor een categorie, maar moet uiteindelijk een betekenisvolle interpretatie opleveren van de gegevens” (Boeije, 2005, p. 80).

Het onderzoeksmateriaal wordt thematisch geanalyseerd volgens de drie stappen van Boeije (2005; 2010), waarbij er open, axiale en (eventueel) selectieve codering plaatsvindt. Bij open codering wordt de data voor het eerst bestudeerd en gesegmenteerd. De data-units worden voorzien van eerste labels, benamingen (Boeije, 2010, p. 96). Bij axiaal coderen wordt bepaald welke data-units dominant zijn en welke niet of in mindere mate van belang zijn (Boeije, 2010, p. 109). De onderzoeker begint grove lijnen, *axes*, in de data te scheppen. Hij probeert de coderingen (data-units) net zo lang bij elkaar te voegen, totdat er een punt komt waarop er geen nieuwe categorieën meer kunnen worden gevormd (saturatie). Tot slot is er volgens het stappenplan van Boeije nog het selectief coderen. De onderzoeker reflecteert dan op de relatie tussen verschillende thema’s en de diepere betekenis die daarachter schuilgaat.

Na de open codering, ontstond er een code-boom. Deze is hieronder weergegeven.

<p>‘Het linkse bolwerk’</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Algemene linkse vooringenomenheid <i>Linkse bias • Berichtgeving is links • NPO is ‘megalinks’ • Journalisten per definitie links • NPO is vanzelfsprekend links</i> ▪ Ontbreken objectiviteit <i>NPO is niet objectief • NPO is niet neutraal • Eenzijdige belichting</i> ▪ Politieke correctheid <i>Politiek correct • NPO-journalisten bang dingen te zeggen zoals ze zijn en gebruiken daarom politiek-correctie bewoordingen</i> ▪ Framing <i>Framing • Sturende verslaggeving • Indoctrinatie • Anti-rechtse framing</i> ▪ Gasten- en onderwerpkeuze spreken niet aan of zijn te links-gekleurd <i>Nieuwsduiders/talkshowgasten zijn voornamelijk links • Niet aansprekende onderwerpen • Besef van nieuwswaardigheid NPO komt niet idee met eigen idee • Weinig aandacht voor ‘pro-rechtse’ onderwerpen • Onvoldoende</i>
-----------------------------	--

	<p><i>rechtse meningen waardoor debat doodslaait</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Tegengeluid PowNed/WNL <i>PowNed en WNL doen het beter dan andere omroepen • PowNed niet per se journalistiek maar kaart rechtse thema's wel aan • PowNed doet recht aan belangrijke onderwerpen</i> ▪ NPO-personeelsbestand is geen juiste weergave van bevolking <i>NPO heeft geen 'feeling' met achterban • NPO representeert niet de mening van het grootste deel van de bevolking</i>
<p>Omgang rechtspopulisme</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Constante negatieve focus op rechts-populistische partijen/politici <i>Stelselmatig negatief PVV/FvD • Belachelijk maken rechts-populistische leiders • Anti-Trump/Baudet/Wilders</i> ▪ Constante negatieve focus op rechts-populistische kiezer <i>Typische PVV-stemmer negatief neerzetten • PVV'ers/FvD'ers in een hoekje gedrukt</i> ▪ Politiek establishment wordt minder hard aangepakt dan rechts-populisten <i>Milder over establishment • Dubbele maatstaven populistten vs. establishment</i> • <i>Woorden rechts-populist overdadig onder de loep</i> ▪ Rechts-populistische sprekers kunnen hun verhaal niet doen <i>Balans links/rechts in talkshows oneerlijk verdeeld in nadeel van rechts • Rechtse nieuwsduiders/talkshowgasten komen slecht uit de verf • Bij sporadisch getoonde rechtse mening direct meerdere linkse meningen er tegenover</i> ▪ Rechts-populistische sprekers worden niet serieus genomen <i>Schuldgevoel voor rechtse politieke voorkeur • Lacherig over rechts • PVV-stemmers zijn dom • Wilders en Baudet niet serieus genomen</i> ▪ Rechts-populisten worden te snel neergezet als extreem en/of gedemoniseerd <i>Wilders/Baudet/PVV/FvD onterecht als extreem geduid • Demoniseren</i>

	<i>Wilders/Baudet • ‘Andersdenkenden zijn racistisch’ • Racismekaart te vaak gespeeld</i>
--	---

4 Resultaten

Uit de interviews en focusgroepen komen twee thema's. Het eerste thema is 'het linkse bolwerk', waarin duidelijk wordt dat de respondenten de NPO als een hoofdzakelijk links-gekleurd instituut zien dat moeite heeft met het waarborgen van de objectiviteit in haar nieuws- en praatprogramma's. Het tweede thema is 'omgang met rechts-populisme'. Hierin staat centraal dat de NPO volgens de respondenten op een onrechtvaardige manier omgaat met rechts-populistische partijen, politici en kiezers. Ieder thema bestaat uit sub-thema's, allen voorzien van een tussenkopje. Na ieder sub-thema volgt een korte samenvatting.

4.1 Het 'linkse bolwerk'

De respondenten noemen de NPO vooringenomen, mega-links of vinden de berichtgeving links. Dit thema is overduidelijk het meest dominant en uitgebreid. De subhoofdstukken belichamen allemaal een element dat ervoor zorgt dat de respondenten de NPO als een links omroep ervaren. Ten eerste wordt de algemene linkse vooringenomenheid en het daaruit voortvloeiende gebrek aan objectiviteit belicht. Vervolgens zien we dat politiek correct taalgebruik en *framing* het linkse bolwerk nog meer kracht bijzetten. De respondenten maken tevens duidelijk dat de gasten- en onderwerpkeuze in nieuws- en praatprogramma's niet overeen komt met hun eigen wensen, behalve bij de omroepen PowNed en, in mindere mate, WNL. De oorzaak van dit alles komt naar voren in het laatste sub-thema over de representatie van het Nederlandse volk binnen het NPO-personeelsbestand.

4.1.1 Algemene linkse vooringenomenheid

De geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten zien de NPO als een links instituut. Het woord 'links' lijkt voor de respondenten onlosmakelijk verbonden met de publieke omroep. Ze vinden de NPO in haar nieuws- en praatprogramma's vooringenomen, megalinks (super-links, *epic*-links, extreemlinks) en de berichtgeving heeft een linkse bias. Een FvD-sympathisant stelt: "Ik vind [de NPO, RA] niet echt objectief en het sluit niet aan bij alle doelgroepen (...) Het is een links feestje, om het zo te zeggen, als het om de NPO gaat ... dat zie je bij verschillende programma's naar voren komen" (1.2).

Verschillende respondenten duiden de NPO voorts als 'vanzelfsprekend links'. Vaak wordt er niet nagedacht over deze aanname, maar zien ze het als iets 'wat nou eenmaal zo is'. Zo geeft een FvD-sympathisant aan dat een 'linkse mening' aan talkshowtafels een welgevallige mening is. Op de vraag of een linkse mening *per definitie* een juiste mening is volgens tv-makers, antwoordt deze respondent: "Dat is discussie-afhankelijk. Maar ik denk dat het bij de NPO wel zo is. Ja, natuurlijk. Dat valt gewoon op" (1.20).

Deze vanzelfsprekendheid komt voort uit de gedachte dat journalisten per definitie meestal een linkse politieke voorkeur hebben. In een focusgroep met FvD-sympathisanten komt de volgende discussie terug:

Thijs: (...) Ik accepteer het gewoon bijna een beetje. Ik snap dat het meer links is, snap je?
De publieke omroep?

Interviewer: Ja, dus dan neem je het aan als een feit?

Thijs: Ja, bijna wel. Nee, niet als een feit, maar als een logisch gevolg van dat veel journalisten links zijn.

Focusgroep met FvD-sympathisanten (FG3.110)

De respondenten denken dat behalve de journalisten ook het in talkshows aanwezige publiek zorgvuldig wordt uitgezocht, zeker als er een rechts-populistische politicus of een anderszins rechtsdenkende spreker aan tafel zit. Zo stelt een FvD-sympathisant dat het linkse publiek in een talkshow ervoor zorgt dat een rechtse spreker, te midden van een tafel gevuld met voor de rest uitsluitend linkse gasten, nooit goed tot zijn recht kan komen en zijn punt niet kan maken (2.17). De redacties van NPO-talkshows, zoals *Jinek*, doen dit bewust, zegt een ander:

Gideon: Op een slimmere wijze wordt er dan geprobeerd, denk ik, om de rechtse kant zwart te maken. De juiste mensen worden daarvoor uitgenodigd. Publiek... dat is ook voornamelijk links. (...) Dat vind ik wel zorgelijk. Dat je heel selectief je publiek uitkiest. Wat natuurlijk ook sfeerbepalend is voor het gesprek... dus... er wordt op een slimmere manier mee omgegaan. (...) Ik zat laatst Jinek te kijken. Thierry Baudet kwam aan tafel. Ik had nog helemaal nooit naar Jinek gekeken en ik dacht gewoon van: leuk, weet je wel. Er zaten drie personen en Baudet zat er. Zoals ik al in het begin zei: het hele publiek was links en dat werd ook bewezen toen er later bepaalde personen werden geïnterviewd. (...) Dat was ook met die kale kerel van RTL Z .. ehm .. Hoe heet hij? Frits Wester, ja, Frits Wester. Wat een lul zeg.

(...)

Susan: Dat is toch wel eerder gebeurd? Weet je nog dat Mark Rutte, weer iets anders hoor, maar hij zat toen ook bij Jinek... of Pauw... met al die Groningers ineens, hé?

Thijs: Ja, ja, ja. Die werd erin geluisd.

Gideon: Maar dit soort dingen weet je wel. Dat je denkt: ik kijk een leuk programma. En dan krijg je dit gezeik, weet je wel? Gewoon totaál niet onpartijdig.

Focusgroep met FvD-sympathisanten (FG3.123)

Die onpartijdigheid komt volgens de respondenten naar voren in de ideologische boodschap die de NPO uitdraagt. De linkse, welgevallige mening lijkt zich vooral te kenmerken door typische links-

progressieve waarden. Deze PVV-sympathisant omschrijft de visie van de NPO als “altijd maar uitgaan van het goede van de mens”:

Interviewer: Waar dénk je aan bij de publieke omroep?

Coby: Linkse omroep.

Wesley: Links, eenzijdig.

Coby: Extreem-links (...) Eén visie.

Patrick: Wat is extreem-links?

Coby: Ja, gewoon (...) Ze gaan altijd uit van het goeie van de mens. En ze verkondigen alleen maar hun gedachtegoed. Nooit een ander gedachtegoed, dat wordt meteen afgewimpeld. Daar krijg je nooit wat van te zien.

Focusgroep met PVV- en FvD-sympathisanten (FG1.69)

Een FvD-sympathisant weet een voorbeeld bij het hierboven geschetste beeld. Hij stelt dat de menselijke invloed op de opwarming van de aarde een wetenschappelijke discussie is, maar dat de NOS daar in haar berichtgeving onvoldoende betekenis aangeeft. Sterker nog: de respondent zegt dat de NOS stelling neemt in de discussie over het al dan niet bestaande effect van de mensheid op klimaatverandering door dit als waarheid aan te nemen:

Thijs: Kijk: welke wetenschappelijke studies haal je aan bij die onderwerpen? Je kan Al Gore volgen of Baudet, die trekt dat [opwarming van de aarde door mensheid, RA] helemaal in twijfel. Dus dan moet [de NOS, RA] er ergens tussen gaan zitten. Het is best een ingewikkeld debat nog steeds. Op de NOS is dat niet zo. Het is *geen* ingewikkeld debat voor de NOS.

Gideon: Ja, die invloed van de mens inderdaad ...

Thijs: Op de NPO is dat geen debat. (...). [De opwarming van de aarde door de mensheid, RA] is een feit. Het is nu super belangrijk. Het is super érg. Het is nu ... het staat héél hoog qua hoe belangrijk het is.

Susan: Bij de NPO, bedoel je?

Thijs: Ja, bij de NPO. En je kan je afvragen hoe belangrijk dat is, hé?

(...)

Gideon: Het zijn ook vastgeroeste ideeën, denk ik.

Focusgroep met FvD-sympathisanten (FG3.118)

De door de respondenten ervaren vastgeroeste, linkse vooringenomenheid bij de NPO komt tot slot ter sprake in een gesprek met een oud-stagiair van de NPO. Deze FvD-sympathisant stelt dat hij zich als FvD'er onprettig voelde in verschillende vergaderingen bij één van de radiozenders van de publieke omroep. Redactievergaderingen bestempelt hij als vooringenomen. Hij draagt hierbij als voorbeeld aan dat leidinggevend en redacteurs openlijk inhoudsloze kritiek leveren op politici als Thierry Baudet of Donald Trump: “Wat er dan ook gebeurt op kantoor... dat er iemand roept ‘wat is Thierry Baudet een eikel’ of ‘wat is Donald Trump een debiel!’ (...) Dat is het klimaat waarin je moet werken als je zelf PVV of FvD stemt” (4.46).

Samenvatting

De respondenten ervaren de NPO als hoofdzakelijk links. De linkse vooringenomenheid wordt als vanzelfsprekend gezien. De *linkse bias* komt onder andere doordat journalisten op een oneerlijke manier journalistiek bedrijven; journalisten zijn per definitie eerder links dan rechts (of objectief). De vooringenomenheid treedt vooral op in talkshows of in de nieuwsvoorziening van de NOS.

4.1.2 Ontbreken objectiviteit

De linkse vooringenomenheid zoals de respondenten die zien bij de NPO heeft als grootste gevolg dat zij de omroep niet als objectief ervaren. Het gebrek aan objectiviteit merken zij vooral op in de nieuwsrubrieken en dan met name het *NOS Journaal* of het nieuws dat ze consumeren via de NOS app. “Je merkt dat de NPO heel veel moeite heeft om objectief te zijn”, aldus een FvD'er (FG3.110). Hij voegt daaraan toe dat hij soms wel pogingen tot verbetering voorbij ziet komen, maar dat de NPO over de brede linie niet objectief is. Een PVV- en FvD-sympathisant sluit zich hierbij aan. Hij hoort “constant dezelfde geluiden” in de nieuwsrubrieken voorbij komen, waarbij de publieke omroep onvoldoende recht zou doen aan rechtse idealen (3.25).

Eén PVV-sympathisant geeft aan dat de nieuwsvoorziening van de NOS ‘vast wel objectief’ is: “Ik kijk eigenlijk nooit naar het NOS Journaal, maar daar mag je vanuit gaan, toch?” (5.51). Daar is niet iedereen het mee eens. Een FvD'er legt uit dat de NPO in de basis een platform moet zijn waar iedereen zich thuis voelt. De omroep faalt hierin echter volgens alle respondenten. FvD'er Stefan wil dat de NPO een weerspiegeling van de samenleving is, maar dat is het niet: “Als het dat zou zijn geweest, had ik er geen probleem mee gehad. Het wordt door de overheid gefinancierd, dus ik verwacht gewoon neutraliteit. Maar mijn mening, en de mening van vele anderen, is het gewoon niet neutraal” (2.14). Hij omschrijft dat hij het oneerlijk vindt dat de NPO niet neutraal is in het voordeel van links omdat hijzelf ook meebetaalt aan de NPO als rechtsdenkende. Om die reden is hij niet enthousiast over de NPO:

Alles wat aan de rechterkant zit, wordt zwartgemaakt. Dat kan, dat mag. Je hoeft het niet met hun eens te zijn. Maar dan moet dat ook aan de linkerkant gebeuren. Maar in mijnoptiek (...) wordt dat niet gedaan. En dan vind ik je niet objectief, dan heb je een bias. Namelijk tegen rechts

en pro-links. Dan vind dat je niet meer neutraal bent. En in dat opzicht vind ik [de NPO, RA] verschrikkelijk.

Interview met FvD-sympathisant (2.15)

Het gebrek aan objectiviteit, dat in de ogen van de respondenten aan de basis staat van het linkse karakter van de publieke omroep, kan rekenen op veel ergernis onder de geïnterviewde rechts-populistische kiezers. FvD-sympathisant Lisa sluit zich aan bij de kritiek van Stefan en benadrukt stellig dat de NPO een *staatsomroep* is en om die simpele reden geen schijn van partijdigheid mag wekken:

Ze zijn heel duidelijk van een politieke kleur. Ze zijn niet gewóón media, ze zijn stáátsmedia! Dus ze zouden een objectief beeld moeten vormen, zodat het publiek kan oordelen. Maar dat gebeurt niet.

Interview met FvD-sympathisant (4.39)

Een PVV-sympathisant wijt het “totále gebrek aan objectiviteit” aan de manier waarop nieuwsduiders in talkshows stelselmatig rechts-populistische politici benaderen. Ze vindt dat de NPO erin faalt om objectief over bijvoorbeeld Trump te berichten in haar talkshows. Als voorbeeld neemt zij *Jinek*, waar Amerika-kenner Charles Groenhuijsen vaak aan tafel zit als er nieuws over de Amerikaanse president is:

Als je er zo naar kijkt met een schuin oog en je kijkt niet kritisch ... het lijkt een hele fatsoenlijke man. Maar ik vind, en ik heb het hier met collega's ook wel eens over, dat nou typisch zo'n voorbeeld van iemand die *altijd* links is. Altijd. En ze nodigen hem altijd uit als er iets over Trump is. (...) Ook als Trump iets goeds doet, heb je hem er ook weer bij. (...) En het is nooit, nooit, nooit goed. Ze hebben daar gewoon bepaald: Trump is slecht. Klaar!

Interview met PVV-sympathisant (6.59)

Het gebrek aan objectiviteit komt volgens sommige respondenten voort uit de opdeling van de zuilenomroepen. Het idee is: als er geen ‘losse’ omroepen zijn zoals de VARA of de VPRO, dan hebben zij ook geen legitiem argument meer om linkse televisie te maken. PVV-sympathisant Annemarie stelt: “Ik denk niet dat mensen het wat uitmaakt, of dat je nou naar de VPRO of naar WNL kijkt. Waarom niet één groot iets?” (5.54). Zij wijst op de nutteloosheid van allemaal kleine omroepen, ook al zijn verschillende omroepen inmiddels gefuseerd.

Een algemene, overkoepelende NPO moet in die gedachtesprong de objectiviteit herstellen, vindt ook PVV- en FvD-sympathisant Rick: “De verzuiling komt in de jaren zestig, zeventig ten einde. Er is één plek waar dat nog bestaat en dat is bij de NPO. Dus dat is héél vreemd” (3.25). Hij stelt dat de idealen van elke omroep in de loop der jaren dermate fluïde zijn geworden, dat het geen zin meer heeft om aparte omroepen in stand te houden:

Gooi dat hele omroepbestel helemaal om. De VARA en de VPRO zijn doordrenkt met wat het vroeger was. (...) Ja, zeker blijft [de VARA, RA] in haar kern socialistisch. En de TROS is dan voor ‘de gewone Nederlanders’, ja, dat moet helemaal weg. Datzelfde geldt voor kranten, hé? Het is gewoon oude media versus nieuwe media. Je ziet dat oude media nog heel erg vanuit hun idealisme, hun politieke stroming opereren en denken. Daar moet je gewoon vanaf.

Interview met PVV- en FvD-sympathisant (3.27)

Rick voegt daar nog aan toe dat de steeds diffuser wordende achterban van de NPO niet meer past bij de ‘hokjes’ die de NPO heeft gecreëerd, in de vorm van de oude zuilenomroepen. Daarmee verwijderd de NPO zichzelf steeds verder van de burger: “Uiteindelijk zie je niet alleen de kloof tussen politiek en burger die groter wordt. Je merkt daarnaast dat dat mede wordt ingegeven door het verlengstuk van de overheid zelf, en dat is de NPO” (3.27).

Samenvatting

Het voornaamste gevolg van de linkse vooringenomenheid bij de NPO is volgens de respondenten dat zij de omroep niet als objectief kunnen zien. De NPO kiest in haar berichtgeving volgens de geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten duidelijk partij voor ‘links’ en daarmee tegen ‘rechts’. Er heerst hierover veel ergernis bij de respondenten. Sommigen opperen om de structuur van de omroep te veranderen, waardoor de objectiviteit zou kunnen verbeteren.

4.1.3 Politieke correctheid

PVV- en FvD-sympathisanten gebruiken de term ‘politiek correct’ veelvuldig om de stijl van nieuws- en praatprogramma’s van de NPO te duiden. Ook dit draagt bij aan ‘het linkse bolwerk’. De respondenten constateren dat de NPO zeer voorzichtig omgaat met minderheidsgroepen in de samenleving. Deze trend zien zij onder andere in talkshows als *De wereld draait door*. Een PVV’er herinnert zich een uitzending waarin Matthijs van Nieuwkerk met onder andere politica Lilliane Ploumen en schrijver Adriaan van Dis praatte over het racismedebat, de #MeToo-beweging en genderneutraliteit. Er was één tafelgast die opmerkte dat de tv-kijker thuis waarschijnlijk al was afgehaakt.

In de beginjaren vond ik [DWDD, RA] echt goed. Maar kom op, hey. Als je dat nu ziet: één linkse klik. Ik haat het woord, want het wordt zo vaak gebruikt voor van alles, maar politiek correct, hé? Tjonge jonge, wat is dat correct allemaal. Ik zag later op Facebook dat Sander Schimmelpenninck [hoofdredacteur Quote, RA] een rechts tegengeluid gaf. En daar was dan een artikel over. Moet je nagaan. Dat dát nieuws is, snap je? Dat is veelzeggend.

Interview met PVV-sympathisant (6.61)

Naast talkshows zijn volgens de respondenten ook serieuze journalisten in nieuwsrubrieken schuldig aan politiek correct taalgebruik. Ze stellen dat de journalisten bijvoorbeeld sommige bewoordingen

mijden om bepaalde groeperingen in Nederland niet te kwetsen. Een FvD-sympathisant, die zelf enige tijd bij de NPO werkte, merkt op dat de NPO dit van bovenaf oplegt aan de nieuwsredacties:

Al die [NPO journalisten, RA] zijn zo bang om het verkeerd te doen. (...) Er is nu ook een censuur van woorden. Een nieuwe lijst van woorden die je niet meer mag zeggen. Heb je dat gehoord? Dat je het woord ‘wit’ niet meer mag zeggen. Je mag niet meer ‘witte’ mensen zeggen, maar je moet ‘blank’ zeggen. (...) Andersom? Oh, nou, ik weet het ook niet meer nu. Maar dan denk ik: waar zijn we mee bezig? En iedereen conformeert zich daar metéén aan! Een soort betaalpolitie daar bij de NPO. En dan was het meteen: “oh, oké, dan doen we dat”. Niemand protesteert er tegen. Dat soort *crazy* maatregelen.

Interview met FvD-sympathisant (4.40)

De geïnterviewde PVV- en FvD sympathisanten stellen voorts vast dat journalisten niet alleen links zijn, maar ook bang om iets te zeggen wat rechtse politici voordelig zou uitkomen. Dit gebeurt door politiek correct taalgebruik. Wanneer een groep FvD-sympathisanten discussieert over nieuwsselectie bij de NPO, merkt iemand op dat enerzijds de onderwerpen *an sich* niet deugen en anderzijds de bewoordingen politiek correct zijn: “Ik vind het politiek gelaagde termen wat ze gebruiken. Ze hebben het over ‘ongedocumenteerden’ in plaats van ‘illegalen’, ze hebben het over ‘vluchtelingen’ in plaats van ‘migranten’” (FG3.112). Onderstaand fragment laat zien wat de FvD’ers bedoelen met de angst onder NPO-journalisten om bepaalde bewoordingen te gebruiken. Ze linken politieke correctheid aan een gebrek aan objectiviteit:

Susan: Of verwarde mensen!

Thijs: Ja, precies! ‘Verwarde man’ in plaats van ‘moslimextremist’. Als je met die woorden gaat spreken, gebruik je het woordenboek van ...

Gideon: Van links.

Thijs: Ja, echt super links. Ongedocumenteerd: dat is een heel nieuw, super-links woord. Dat vind ik wel sturend. (...)

Susan: Maar dat is bij journalisten, ook een soort angst. “Als ik het zo zeg, wordt m’n kop eraf gehakt”. (...) Als zij zeggen ‘moslimextremist’, dan weten ze dat de dag erna een hele *shit load* op Facebook over ze heen komt en zo.

Gideon: Dat is hun vak, daar moeten ze rekening mee houden, toch?

Thijs: Tuurlijk. Maar stel jij hebt (...) islamkritiek, dan krijg je gelijk een politieke kleur. Dan is het niet meer neutraal en dan denken ze: shit ik ben geen neutrale journalist, ik ben niet objectief.

Focusgroep met FvD-sympathisanten (FG3.112)

Politieke correctheid is volgens de respondenten een groot probleem voor NPO-journalisten, omdat het hen weerhoudt van adequate, objectieve analyses. Dit klinkt door in nieuwsverslaglegging. De respondenten zeggen dat waarheden worden verzwegen of dusdanig worden geformuleerd dat het conform is aan het politiek correcte taalgebruik zoals ook *mainstream* politici praten. Dat dit sturend is, zoals in bovenstaand fragment wordt genoemd, leidt tot een zekere mate van framing.

Samenvatting

Doordat journalisten en programmamakers van de NPO nieuws en actualiteiten brengen met politieke bewoordingen, wordt voor de respondenten het algehele beeld over de NPO als ‘links bolwerk’ versterkt. NPO-journalisten zijn bang de waarheden en nieuwsberichten te verkondigen die rechts-populisten in de kaart kunnen spelen.

4.1.4 Framing

Met framing wordt de manier waarop journalisten het nieuws inkaderen bedoelt. Journalisten kunnen bepaalde aspecten van de waargenomen feiten extra onder- of overbelichten in de communicatie naar het publiek, waardoor een bepaald probleem of een interpretatie daarvan op een sturende manier gebracht wordt (Entman, 1993, p. 53). De geïnterviewde PVV- en-FvD sympathisanten zien dat de NPO in haar nieuwsvoorziening een onjuist, oneerlijk of onvolledig beeld van het nieuws brengt.

Sommige respondenten stellen dat NPO-journalisten dit vermoedelijk zelf niet in de gaten hebben, terwijl anderen laten doorschijnen dat bijvoorbeeld het journaal bepaalde aspecten van het nieuws bewust niet of juist wel in beeld brengt. Een FvD-sympathisant meent dat (NPO-)journalisten simpelweg niet in staat zijn om de goede analyses te maken. Hij gebruikt hier als voorbeeld islamterreur:

Thijs: Ik denk niet dat ze *in staat zijn* om een goede diagnose te stellen van wat een motief van zo'n aanslag is. Als een moslimextremist een aanslag pleegt, is het zeer waarschijnlijk dat hij op de regel nauwkeurig aangeeft, bijna gemarkeerd [in de Koran, RA]: hierom pleeg ik een aanslag. Duidelijker kan niet.

Interviewer: Je hebt niet het idee dat dat terug te lezen is in de nieuwsverslagen later?

Thijs: Nee. Een verwarde man. Misschien nog *nét* een moslimextremist. Maar het heeft verder niets met de islam te maken.

Focusgroep met FvD-sympathisanten (FG3.112)

Een andere respondent stelt juist dat de NPO *bewust* aan framing doet. Dit is meer in lijn met de algehele trend onder de geïnterviewden. “Ze geven een heel eenzijdig, oneerlijk beeld met niet alleen de feiten maar ook constant vanuit een frame van ‘het is duidelijk wie er gelijk heeft’”, zo zegt een FvD’er (4.43).

Met framing bedoelt zij dat de nieuwsberichten van de NOS vaak met een oordeel beginnen. Hoe 'je binnenkomt' is van belang, zo stelt ze. Als voorbeeld geeft ze een artikel uit de NOS-app over hoe het Amerikaanse migratiebeleid ervoor zorgt dat kinderen worden gescheiden van hun ouders. In de titel van het bericht stond dat Trump kinderen en hun moeders scheidde: "Dus je krijgt eerst een frame en dan pas de inhoud (...) Als je een foto van een huilend kind neerzet en zegt 'dit komt door Trumps beleid', dan krijg je een frame, een oneerlijk beeld. Mensen lezen alleen de kopjes" (4.39).

De respondenten zien dat framing soms ook explicieter aanwezig is op de NPO. Ze vinden dat rechtse of rechts-populistische politici op een bepaalde, negatieve manier worden neergezet. Op de uitslagenavond van de gemeenteraadsverkiezingen in 2018 vinden deze respondenten het opmerkelijk dat de politiek duiders op de NPO zoveel aandacht besteden aan en lacherig doen over een dansende Thierry Baudet:

Hans: Obama heeft ook wel eens gedanst of een liedje gezongen. En dat vond iedereen fantastisch. Maar als Baudet (...) het doet, dan wordt hij als clown neergezet want dat komt [de NOS, RA] goed uit. Want ze weten ook dat Baudet op dit moment hun grootste tegenstander is. Dus die moeten ze keihard onderuit halen. En daar werkt de publieke omroep aan mee.

Wesley: Beetje hetzelfde als wat er met Pim Fortuyn gebeurde.

Hans: Ja, ze laten zien wat zij willen dat je ziet. En niet het gehele plaatje wat er gebeurt in Nederland. Het is een selectief stukje. (...) Dat doen zij gewoon. En wie controleert dat dan?

Coby: Dat is gewoon propaganda, dat is het gewoon.

Focusgroep met PVV- en FvD-sympathisanten (FG1.70)

Samenvatting

Door het nieuws te *framen*, krijgen de respondenten opnieuw het idee dat de NPO een kant kiest voor 'links'. De NPO als het 'linkse bolwerk' krijgt daardoor nog meer gestalte. Hoewel enkele respondenten denken dat de *framing* er bij de NPO-journalisten insluipt en dus niet bewust is, denkt het merendeel dat de NPO er bewust voor kiest om bepaalde politici, ideeën of nieuwsonderwerpen te *framen*.

4.1.5 Gasten- en onderwerpkeuze spreken niet aan of zijn te links-gekleurd

De respondenten vinden dat het linkse bolwerk van de NPO een gezicht krijgt door de onderwerp- en gastenkeuzes van redacties. De focus ligt hierbij vooral op de talkshows en dan met name *Pauw*, *Jinek* en *DWDD*. De respondenten zijn van mening dat ze ‘altijd dezelfde mensen’ aan tafel zien zitten die met een linkse vooringenomenheid het nieuws bespreken of hun linkse mening geven. Er is hierin een tweedeling te zien tussen ten eerste de gastenkeuze en ten tweede de onderwerpen en thema’s die de NPO aansnijdt in haar programma’s.

De ontevredenheid begint bij het feit dat er op de NPO volgens de respondenten vooral linkse nieuwsduiders en talkshowgasten te zien zijn. Op deze manier worden alle onderwerpen vanuit een linkse invalshoek benaderd, meent bijvoorbeeld PVV-sympathisant Gerdi:

Een goed voorbeeld. Ze hadden het over dat het huis van Baudet werd beklad. Toen ging het eerst héél even daarover. En vervolgens (...) zitten daar BN’ers die direct zeggen ‘ja maar Baudet lokt dat zelf uit, moet ie maar niet van die dingen roepen, zo erg is het toch niet?’, weet je wel? Vervolgens gaat het dáár over, hoe extreem Baudet zogenaamd is. Dat stoort me enorm.

Interview met PVV-sympathisant (6.62)

Rick merkt ook op dat een talkshow ruimte zou moeten bieden aan zowel linkse als rechtse gasten. Dat gebeurt nu niet, vindt hij. Hij haalt het voorbeeld aan van een uitzending van Pauw, waarin aandacht werd besteed aan het zeventigjarig bestaan van de staat Israël:

Rick: Jeroen Pauw, ik vind het op zich een goede presentator, een goede interviewer. Alleen z’n gasten staan me soms niet aan. Laatst met het zeventigjarig bestaan van Israël zit daar dan Hans [Harry, RA] de Winter, of hoe heet ie ook alweer? Nou ja, die is gewoon anti-Israël. En dan wordt er gewoon op Israël gebeukt. Dan denk ik: zoek eens wat objectiviteit. (...) Zorg dan ook dat je iets anders aan tafel hebt, want zo gaat het gesprek alleen die kant op. Als kijker heb je dat in eerste instantie misschien niet eens door. Dat is heel vaak ook zo. Dan denk ik eerst: oké, best interessant. Maar dan lees ik de nabeschouwingen bij DDS [De Dagelijkse Standaard, RA] of TPO [ThePostOnline, RA] en dan realiseer je je: oké, nee, dat hebben ze niet goed aangepakt.

Interview met PVV-sympathisant (3.26).

Rick ziet het liefst rechtse opiniemakers in debat gaan met de ‘reguliere’ tafelgasten, die voornamelijk links zijn: “Ik wil gewoon Wierd Duk bij *DWDD* zien en dan tegenover Prem, of zo.” (3.34).

Als er sporadisch toch een rechtse mening wordt verkondigd, wordt deze volgens de respondenten meteen gecounterd met een extreme debatpartner: “Wat je ook vaak ziet als er één FvD’er of PVV’er aan tafel hebt, dat er een héle groep linkse mensen omheen zit. (...) Of het is een extreme tegenhanger, een imam meteen, weet je wel” (FG3.111). De rechtse gasten staan volgens de respondenten dan vaak alleen in hun argument. FvD-sympathisant Stefan pleit voor meer evenwichtigheid:

Dan is het net of je in een woestijn praat. Dat heeft geen zin. Als je drie mensen van links hebt en drie van rechts, dan (...) hebben die mensen van rechts in elk geval aansluiting. Dat ze dan zeggen: hey, dat vind ik ook, daar ben ik het mee eens. En dan hetzelfde op links. Dan krijg je een mooi debat, dan heb je evenwicht. (...) Echt géén probleem dat links zijn visie vertelt, maar het moet wel evenredig zijn. Dus een eerlijke verdeling.

Interview met FvD-sympathisant (2.18)

Vervolgens is er onder de respondenten een sentiment dat veel mensen, die in hun ogen onbelangrijk zijn, teveel aandacht krijgen in NPO-talkshows. PVV-sympathisanten Dirk en Johnny herinneren zich hoe zij zich ergerden aan de overmatige aandacht voor de Zaanse treitervlogger Ismaïl Ilgun, die met andere overlast gevende hangjongeren in een uitzending van *Pauw* zaten:

Dirk: Je had toen dat hele gedoe met die treitervloggers. Dat soort eikels moet je *juist* geen aandacht geven.

Johnny: Die haakneus, ja.

Dirk: Ja, die vloggers die altijd zo'n grote bek hebben tegen de politie, weet je wel. Besteed daar geen aandacht aan op televisie. Eraf ermee. Je ziet ze daar zitten met die grote bek en dan denk ik: alsjeblijft. Ja, dan denk je wel: van *mijn* belastinggeld? Dat volk op de buis? *Please*, doe normaal.

Focusgroep met PVV-sympathisanten (FG2.102)

Over een bredere linie worden er naast gasten die er niet toe doen vooral gasten uitgenodigd die geen recht doen aan het interessegebied van de respondenten. Een FvD'er noemt veel tafelgasten bijna extreem-links, maar die worden gepresenteerd als de norm. Een groot probleem, vindt ze:

Ze moeten niet hele tijd schrijvers, theatermakers, die constant aan het zeiken zijn over racisme, een podium geven. Misschien niet de hele tijd mensen uitnodigen die een soort milieu-extremist zijn. Dat *niet* doen. (...) Het zijn allemaal extremisten en die worden gezien als de norm. Maar dat zijn ze niet. Ze zijn heel erg links.

Interview met FvD-sympathisant (4.44).

Voorts vinden de respondenten niet alleen de gasten, maar ook de onderwerpen niet aansprekend genoeg. Hun voornaamste kritiekpunt op de onderwerpkeuze bij de NPO is dat de gesprekken vooral gaan over 'non-issues': actualiteitenrubrieken en praatprogramma's berichten over kwesties die voor PVV'ers en FvD'ers als oninteressante, overbodige en 'linksige' thema's worden ervaren. Enkele voorbeelden daarvan zijn het racismedebat, in het verlengde daarvan het zwarte-pietendebat, de kwestie over genderneutraliteit en #MeToo-achtige discussies. PVV-sympathisant Annemarie wijst op het verschil tussen haar eigen besef van nieuwswaardigheid en die van de NPO:

Ik zie wel eens discussies bij *Jinek* of *Pauw*. Ja, krankzinnig. Gewoon dingen die hier niet aan de hand zijn. Je weet wel, van die gebedsruimtes (...) in Amsterdam op de universiteit. Dan komt er ineens een aparte ruimte waar je tot Allah kan bidden. Ha, ha, denk je dat dat hier ook op 't Saxion [hogeschool in Enschede, RA] komt? Of op de UT? Maar daar gaat het dan een week lang over op tv. (...) Of Zwarte Piet. Piet is hier gewoon zwart, maar als je de discussies ziet... Bij RTL ook wel hoor, maar ik heb het idee dat de NPO er nog wel iets actiever mee bezig is. Dan gaat het alleen maar over 'dat is racisme' (...) of genderneutraal of weet ik wat. Dan kijk ik al geeneens meer. Aju. Ik erger me er teveel aan.

Interview met PVV-sympathisant (5.57)

Ook nieuwsrubrieken maken zich volgens de respondenten schuldig aan irrelevante onderwerpkeuzes. Een FvD'er herinnert zich bijvoorbeeld een online NOS-item over een activistische groep mensen die deze zomer een rondgang bij festivals maakte om daar stickers te plakken om de scheve manvrouwverhouding onder DJ's aan te kaarten: "Dat is géén *fucking* nieuws, hé? Dat er een paar GroenLinksers stickers aan het plakken zijn. Dat is geen nieuws, maar dat is voorpagina NOS.nl. Dat zijn activisten, mensen met een grote bek" (4.46).

Wat de respondenten missen, zijn nieuwsonderwerpen en talkshowgesprekken over voor hun belangrijke thema's als soevereiniteit, integratie en immigratie of (asiel)krakers in Amsterdam. Zo stelt FvD-sympathisant Thijs: "Ik zou het super interessant vinden als ik Rob Trip hoor zeggen: 'de soevereiniteit in Nederland: wat hebben we ingeleverd op de EU dit jaar?'" (FG3.119). Mede-FvD'er Tim mist de nadruk op de negatieve effecten van immigratie:

Wat ik wel eens wil zien is bijvoorbeeld: hoe sterk is de integratie gelukt? Ik heb in de Elsevier een onderzoek gelezen waarin islamieten (...) gevraagd werden hoe ze over bepaalde thema's denken. Dat was vrij ernstig. (...) Ik geloof niet dat dat onder de aandacht is gekomen. Dus: hoe goed is de integratie gelukt, of mislukt. Dat is wat mij betreft een kritisch punt, laat dat maar eens zien, hoe goed dat gegaan is.

Interview met FvD-sympathisant (1.6)

Samenvatting

De talkshowgasten en nieuwsduiders op de NPO spreken de respondenten onvoldoende aan. Zij zien vaak dezelfde deskundigen voorbij komen, die op een oneerlijke manier het nieuws duiden. Daarnaast komen zijn er volgens de respondenten te weinig rechtse talkshowgasten op de NPO, waardoor er geen echte discussie ontstaat. Als er wel rechtse of rechts-populistische sprekers aanschuiven, vinden de respondenten dat zij worden omringd met gasten die het pertinent niet met hun eens zijn. Ook de

nieuwswaardigheid in onderwerpkeuze bij nieuwsprogramma's op de NPO komt niet overeen met die van de respondenten.

4.1.6 Tegengeluid bij PowNed en WNL

Niet de *gehele* publieke omroep komt volgens de respondenten tekort als het gaat om achterblijvende objectiviteit, een hoge mate van *framing* of politieke correctheid en een verkeerde gasten- en onderwerpkeuze. De twee omroepen waar de geïnterviewde PVV- en-FvD sympathisanten positiever over spreken dan over andere omroepen zijn PowNed en, in mindere mate, WNL. Beide worden vooral gewaardeerd om hun onderwerpkeuze. PowNed en WNL weten volgens de respondenten beter wat er speelt in Nederland dan bijvoorbeeld BNNVARA, VPRO of NOS. Toch zijn er duidelijke verschillen in waardering: PowNed lijkt populairder dan WNL.

Omroep PowNed krijgt doorgaans vooral complimenten “omdat ze er telkens wél staan” (4.40). Hiermee doelen de respondenten op de items van PowNed-verslaggevers, die nu uitsluitend nog via YouTube worden uitgezonden, maar eerder onderdeel waren van het NPO3-programma *PowNews*. “Zij staan op plekken waar het zeer doet in Nederland”, aldus een PVV-sympathisant (FG1.77).

Ook als het gaat om politieke verslaglegging, met items in de Tweede Kamer, levert PowNed in de beleving van de respondenten beter werk af dan de reguliere nieuwsrubrieken. De brutale interviewtechnieken van de verslaggevers worden wel erkend als “soms wat naar” of overbodig, maar tegelijkertijd is dat blijkbaar nodig om hun achterban te voorzien van voor hun relevante informatie, zoals blijkt uit dit gesprek met FvD-kiezer Stefan:

Ik zie ook wel dat zij [PowNed] sommige politici op scherp zetten. En dat ze soms hele nare vragen stellen. En dan denk ik: moet dat nou? Ja, daar gaan zij ook wel in te ver. Maar in algemene zin (...) vind ik ze wel goed. Dat ze wel altijd (...) de vragen stellen waar het volk ook echt mee bezig is. Dat trekt me wel aan.

Interview met FvD-sympathisant (2.21)

Over de journalistieke kwaliteit die PowNed levert, zijn de respondenten niet eensgezind. Enkelen stellen dat PowNed goede journalistiek aflevert. “Ze staan er wel met die roze microfoon, dat is gewoon eerlijke journalistiek”, zegt een PVV-sympathisant (FG1.77). De kwaliteit van PowNed's programma's zit enerzijds in het stellen van simpele vragen, die andere nieuwsrubrieken nalaten. Anderzijds spreken de respondenten over “oprechte verontwaardiging” onder de PowNed-reporters, waardoor nieuwe inzichten in het nieuws ontstaan (3.33). Ook durven ze politiek incorrecte kwesties te bespreken die andere journalisten of programma's liever mijden, zo stelt onder andere FvD'er Tim:

Ze zijn wél kritisch over moslims, of mensen met een islamitische achtergrond. Dat ze soms oververtegenwoordigd zijn in de criminaliteitscijfers. Dan vragen ze politici erover, PowNed. Die gaan dan naar de Tweede Kamer met die onderzoeken.

Interview met FvD-sympathisant (1.6)

Het grootste gedeelte van de respondenten stelt echter dat PowNed wellicht rechtse thema's aansnijdt, maar een serieuze, rechtse omroep is het niet. PowNed wordt gezien als satirische puberale omroep; niet helemaal serieus te nemen, maar wel erg vermakelijk.

Doordat PowNed geen serieuze omroep is, ontbreekt de urgentie om de programma's op de voet te volgen: "Het is geen programma [omroep, RA] waarvan ik denk: dat moet ik echt zien, dat moet ik opnemen" (FG2.101). Hoewel de meeste respondenten PowNed vrij onschuldig vermaak vinden, wordt ook sporadisch benadrukt dat het jammer is dat de omroep haar taak als 'rechts alternatief' niet serieus neemt:

Thijs: Weet je, de NPO heeft zich ingezet om rechtse programma's te maken. PowNews had je toen (...). Ja, je kan het dan hebben over de uitkomst, of het kwalitatief goede programma's zijn. Ik denk van niet.

Susan: PowNed is natuurlijk ook gewoon satirisch.

Thijs: Dat is ook weer zo. Dan wordt dát rechts genoemd. Het is een puberaal programma, weet je wel? (...) Ik vind het geen inhoudelijke programma's. Misschien zijn het wat meer rechtsere thema's. Die filmpjes over die krakers, weet je wel, die worden veel bekeken. Dat zijn wel thema's (...) die wat meer rechts zijn. Ze houden het rechtse standpunt in stand.

Interviewer: Zie je die thema's niet terug in reguliere nieuwsprogramma's?

Thijs: Nee.

Focusgroep met FvD-sympathisanten (FG3.111)

De (gematigde) positiviteit die bij de respondenten naar voren komt over PowNed, gaat in beperkte mate ook op voor omroep WNL. Eén FvD'er zegt graag naar WNL Op Zondag te kijken, omdat dat overeen komt met zijn interessegebieden (1.3). Een ander is echter minder onder de indruk: "WakkerNederland, tja... En dan zo'n programma op zondagochtend, met zo'n Rick Nieman. Tja, weet je? Nee, ja, nee", zegt Rick bijvoorbeeld twijfelachtig (3.27).

WNL wordt niet direct geassocieerd met rechtse, liberale waarden. "Als dát rechts moet zijn", vraagt een PVV-kiezer zich af (6.66). Toch doet de omroep het volgens de respondenten, net als PowNed, beter dan de *mainstream* omroepen:

Van oorsprong zijn ze opgericht om een rechts tegengeluid te bieden aan al het linkse geweld binnen de NPO. Daar zijn ze enigszins in geslaagd. In vergelijking tot ‘het linkse’ spreekt het de rechtse kiezer wel iets aan, maar niet heel erg, denk ik.

Interview met FvD-sympathisant (1.10)

Samenvatting

De NPO vertoont volgens de respondenten verschillende kenmerken die ertoe bijdragen dat zij het ervaren als een ‘links bolwerk’. Zo is de NPO vooringenomen en niet objectief. Ook het gebruik van politiek taalgebruik en *framing* en een onaangename gasten- en onderwerpkeuze in praat- en nieuwsprogramma’s leiden bij de respondenten tot ergernis. De uitzondering hierop zijn omroep PowNed en, in mindere mate, WNL. Deze omroepen verzwakken dus het algehele ‘linkse bolwerk’ enigszins. De omroepen worden vooral geroemd vanwege het feit dat zij wel voor de respondenten belangrijke onderwerpen aansnijden.

4.1.7 NPO-personeelsbestand geen juiste weergave van de bevolking

Tot slot geven de geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten een duidelijke verklaring voor het ontbreken van de objectiviteit, de politieke correctheid, framing en niet aansprekende onderwerpen en gasten bij de NPO. Volgens hen hebben de redacties van NPO-programma’s geen *feeling* met het ‘gewone volk’. Het personeelsbestand van de NPO is niet meegegroeid met de opdeling van de rest van de samenleving. Dit komt onder andere naar voren in een interview met Rick, PVV- en FvD-sympathisant. Hij stelt dat er bij de NPO mensen werken uit de, wat hij noemt, 1968-generatie (3.25). Daarmee bedoelt hij mensen die de boodschap ‘iedereen is van de wereld, de wereld is van iedereen’ uitdragen. Medewerkers van de NPO, “of ze nou presentator of netbeheerder zijn”, hebben geen realistisch beeld van wat er in de maatschappij speelt, vindt Rick.

Dit sentiment wordt onder de respondenten breed gedeeld. De redacties bestaan in hun beleving uit linkse, vooringenomen mensen met een afkeer tegen rechtsdenkenden, waardoor het onmogelijk is om een gebalanceerd, onpartijdig programma te maken. Als er óók PVV’ers of FvD’ers in programmaredacties zouden zitten – evenredig met het percentage PVV- en FvD-kiezers onder de gehele bevolking – was de NPO representatiever. De NPO opereert vanuit een gesloten bubbel:

Het probleem bij de NPO (...) is dat er altijd mensen aan het woord komen die in een hele andere bubbel zitten dan de werkende mensen, hé? Dat komt (...) omdat [NPO- medewerkers] alleen maar in aanraking komen met de positieve dingen van Nederland. Ze hebben een goede baan, ze hebben kinderen, een leuke vriend, ze wonen mooi, ze hebben alles. (...) Maar waar ze dus geen aansluiting mee vinden zijn al die mensen die de hele week 40 uur hard werken, of het nou een vrachtwagenchauffeur is of mensen in een supermarkt. Zij zien hun land veranderen,

dat hun wijken veranderen, zij zien alles duurder worden. En dát is het grote verschil. Ze [NPO-medewerkers] kunnen zich daar niet in inleven, snap je?

Interview met PVV- en FvD-sympathisant (3.35).

Onder de respondenten heerst er een idee dat het verschil tussen de NPO en ‘de gewone Nederlander’ dusdanig groot is, dat televisiemakers onmogelijk kunnen berichten of spreken over hedendaagse problematiek: “Het merendeel van Nederland woont in een tussenwoning, op een flat (...). En *daar* is problematiek, *daar* hebben we te maken met AZC’s. (...) En dan moeten die mensen op tv gaan vertellen over de problemen van Nederland? Ze weten het niet” (6.63).

Meerdere respondenten geven aan tot slot dat GroenLinks de grootste aanhang geniet binnen het NPO-personeelsbestand. Eén oud-stagiair van een NPO-radiostation vertelt: “De NPO bestaat uit D66, GroenLinks en softe VVD’ers. (...) Dat is een feit. Ik was daar, ik werkte er gewoon. Het zijn de linkste GroenLinksers die maar kan vinden” (4.42). FvD’er Tim noemt een andere bron voor deze veronderstelling: “Een kwart stemt GroenLinks. Dat zei Martin Bosma, die is Kamerlid binnen de PVV. (...) GroenLinks heeft binnen de NPO een groot aantal volgers” (1.4).

Samenvatting

De voornaamste verklaring voor het feit dat de NPO doorgaat als een ‘links bolwerk’, is volgens de respondenten dat de medewerkers van de omroep, in alle lagen van het personeelsbestand, geen *feeling* hebben met de achterban. Het NPO-personeelsbestand wordt niet gezien als realistische weerspiegeling van de maatschappij. Meerdere respondenten geven hierbij aan dat zij denken dat veel NPO-medewerkers GroenLinks stemmen.

4.2 Omgang rechtspopulisme

In ‘het linkse bolwerk’ werd duidelijk hoe de NPO volgens de respondenten geen recht doet aan voor hun belangrijke onderwerpen, thema’s en kwesties. Een ander facet van de ontevredenheid over de publieke omroep is echter de manier waarop zij omgaat met de kiezers en hun politiek leiders *zelf*. Dus: hoe spreekt de NPO de rechts-populisten aan? Hoe spreekt ze *over* de populistten? En hoe staat dit in verhouding tot de manier waarop er wordt omgegaan met het politiek establishment? Dit alles komt in dit thema aan bod. Over het algemeen heerst er onder de respondenten het idee dat hun politiek leiders en zichzelf negatief worden neergezet op de NPO. Daarnaast geven ze aan dat áls rechts-populisten de ruimte krijgen om het woord te voeren in nieuws- en praatprogramma’s, ze niet kunnen uitspreken, niet serieus worden genomen of worden neergezet als extremistisch.

4.2.1 Constante negatieve focus op rechts-populistische partijen/politici

De respondenten zien dat de publieke omroep hun politiek leiders, Geert Wilders en Thierry Baudet, hun ideeën en partijen stelselmatig op een negatieve manier neerzet. Dat betekent echter niet dat de respondenten vinden dat er helemaal geen kritiek mag zijn op de PVV of FvD. Dat politici beoordeeld en veroordeeld worden op hun woorden en daden, vindt FvD’er Stefan bijvoorbeeld geen punt. Hij omschrijft het duidelijkst wat de respondenten bedoelen met de ‘constante’ of stelselmatige negatieve focus op rechts-populisten:

Als FvD negatief in het daglicht *kan* worden gezet, *staan* ze ook op de voorpagina’s en in de tv-programma’s. Idem dito voor de PVV. Kijk, en als dat één keer gebeurt, dat kan. Er gebeurt wel eens wat in een partij, prima, dat kan. Als jij ééns in de zoveel tijd iets negatiefs publiceert, is dat begrijpelijk. Maar als je stelselmatig over bepaalde personen of partijen, negatief publiceert, dan valt dat wel op. En dat is het ‘m: het stelselmatige. Het is geen toeval meer. Je ziet gewoon een trend.

Interview met FvD-sympathisant (2.15)

Ook uit de bewoordingen van andere respondenten blijkt irritatie over ‘het stelselmatige’. Zo stelt FvD’er Thijs dat NPO-programma’s “altijd een foto van Baudet op z’n piano of een zakje lavendel” tonen als ze het over de FvD-voorman hebben (FG3.115). Zijn vriendin Susan merkt daarbij op dat er altijd een sfeer wordt gecreëerd waarin Baudet er als vrouwenhater vanaf komt. Ditzelfde geldt voor Geert Wilders die “continu in een slecht daglicht” wordt gezet (1.2). Behalve dat politici als Wilders en Baudet in een slecht daglicht gesteld worden als er écht iets aan de hand is, wordt er ook ‘gezocht’ daar negativiteit als die er niet is:

Wilders is een engerik, de duivel, de vijand, de tegenstander gewoon. Iedereen is tegen Wilders. (...) Nergens op tv zie je écht mensen die zeggen: joh, dat valt wel mee. Het is altijd ‘Wilders is eng!’. Ook als ie niet eens iets bijzonders heeft gedaan of gezegd. Ze maken het

altijd zo dat hij er vanaf komt als idioot of gevaarlijk. Of ze zoeken net zolang tot ze iets vinden. (...) Dus ik voel me dan als PVV-kiezer niet echt gewenst.

Interview met PVV-sympathisant (6.64)

Nog erger dan bij de Nederlandse populisten, wordt de Amerikaanse president Trump volgens de respondenten al sinds dat hij zijn kandidatuur bekend maakte genadeloos hard aangepakt op de vorm, in plaats van op de inhoud. Zo stelt Wesley: “Het gaat elke dag over Trump. Alleen maar negatief. Terwijl mondjesmaat ook steeds meer naar voren komt dat ie best wel goeie dingen doet, maar je hoort continu van iemand dat ie dus populistisch (...) is” (FG1.70).

Tot slot geeft een deel van de respondenten aan dat het onjuist is dat, als we het betrekken op Nederland, mainstream partijen niet dusdanig onder de loep liggen. Dit zou kunnen worden verholpen door meer aandacht te besteden aan ófwel de problematiek bij andere partijen ófwel het positieve bij de populistische partijen: “Er is wel een negatiever beeld over wat FvD is dan over de PvdA ofzo. (...) Als ze dan wel deels de negatieve kanten naar voren laten komen, waarom dan niet de positieve ook?” (FG3.116).

Samenvatting

Hoewel de respondenten van mening zijn dat kritiek op Wilders, Baudet of hun partijen moet kunnen als het terechte kritiek is, stellen ze ook dat de NPO vrijwel altijd een negatieve focus op rechts-populistische partijen of politici heeft. Daarnaast zoekt de NPO naar een negatief verhaal over bijvoorbeeld Wilders en Baudet op het moment dat er geen directe aanleiding is voor negativiteit.

4.2.2 Constante negatieve focus op rechts-populistische kiezer

Behalve een ongebalanceerd negatieve focus op politici, vinden de respondenten dat de NPO ook met disdain, afkeuring en sociale afwijzing spreekt over Wilders- en Baudet-stemmers. Vooral PVV-kiezers worden neergezet als niet al te intelligent. Wilders-aanhangers zijn op de NPO ‘tokkies’, een stel asocialen:

Dirk: Iedereen die op Wilders stemt, dat zijn allemaal idioten. Dat is (...) de onderste schaam-laag van de bevolking, die daarop stemt.

Emma: Maar iedereen heeft zijn eigen mening!

Dirk: Ja, maar het wordt niet echt genuanceerd gebracht. Het is niet zo dat ze het redelijk in kaart brengen. Je [PVV-kiezer, RA] wordt in een hoekje gedrukt. Zo van: de mensen die op [Wilders, RA] stemmen, zijn niet wijs. Punt. Zo wordt het gebracht

Focusgroep met PVV-sympathisanten (FG2.97)

Er heerst een heel duidelijk idee dat de NPO bewust een bepaald type PVV-kiezer uitkiest om de hele groep te duiden. Als PVV-kiezers zelf aan het woord komen in bijvoorbeeld talkshows, voldoen zij volgens deze focusgroep met PVV- en FvD-sympathisanten aan het beeld van een ‘tokkie’:

Wesley: Dat heb ik ook een keer gezien op de NPO. Ze hadden een hele groep PVV-stemmers uitgenodigd. Nou, de ene had een tattoo in z’n nek, de ander... weet je wel? Ik snap wel dat die er *ook* zijn, maar er zijn ook genoeg GroenLinks-stemmers met grote tattoos in ’t gezicht.

Coby: Ja, het zijn volgens [de NPO, RA] toch de aso’s die op Wilders stemmen. En als je dat alleen maar ziet, denken de mensen thuis: oh, met al die tattoos, die stemmen zo! Daar willen ze natuurlijk niet bij horen en stemmen ze toch weer links. Dan heeft het linkse gedachtegoed weer gewonnen.

(...)

[een typische PVV’er, RA] is iemand met een bomberjack die altijd dingen zegt over ‘de zwarten’ en ‘die vieze moslims’ en weet ik het wat. Zo willen ze iemand die rechtsdenkend is wegzetten.

Focusgroep met PVV- en FvD-sympathisanten (FG1.73)

De respondenten denken dat de NPO met het negatief wegzetten van PVV’ers een duidelijk doel voor ogen heeft, namelijk het waarschuwen van de rest van tv-kijkend Nederland: bij ‘deze groep’ wil je niet horen. Ook PVV-sympathisant Annemarie ziet het helemaal misgaan als het gaat om ‘de PVV’er op tv’: “Het kan best zo zijn dat je soms een PVV’er in een talkshow ziet, maar dan is het waarschijnlijk één of andere mafkees, een losgeslagen idioot. Zo maken ze de PVV weer belachelijk, ze zetten er altijd zo’n debiel neer” (5.50).

Het is volgens de respondenten beter als de NPO ‘de PVV-kiezer’ niet meer als zodanig aan het woord laat, want de omroep is blijkbaar amper in staat een fatsoenlijke, welbespraakte gast te vinden. PVV- en FvD-sympathisant Rick kwam regelmatig langs in NPO-programma’s om zijn politieke voorkeur uit te leggen. Ook hij herkent zich in het ‘tokkie’-beeld, maar wijst erop dat de NPO langzaam maar beter aanvoelt hoe de PVV’er *niet* te omschrijven. Hij herinnert zich het volgende:

Dat [PVV-kiezer neerzetten ‘als een stel schreeuwerds’, RA] heeft de NPO vaak gedaan, hoor. Ik zag soms met mensen in de uitzending van wie ik dacht: waarom hebben ze dat in hémelsnaam gedaan? Bij het Lagerhuis zat naast mij ook een PVV’er. Die vrouw was niet helemaal honderd procent (...) Na de tweede uitzending hebben ze die naast mij gezet en gevraagd van ‘hou haar in toom’. Maar ze willen een PVV-tokkie in beeld. Dat scoort, dat doet het goed. Dat deden ze in het verleden.

Interview met PVV- en FvD-sympathisant (3.36)

De respondenten stellen dat FvD'ers op eenzelfde soort manier negatief worden neergezet als PVV'ers, namelijk als niet intelligent en als mensen met 'de verkeerde mening'. Toch heerst er een wat algemener idee dat de NPO FvD'ers wat meer neerzet als mensen met een verstoord politiek idee, met verkeerde denkbeelden. PVV'ers worden vaker gepakt op uiterlijk vertoon en sociale klasse. "Men zegt wel eens dat we hautain zijn. Wat chiquer, wat rijker. Dat kan kloppen, maar het weerspiegelt de hele groep niet", zo stelt FvD'er Stefan (2.18). Zijn mede-FvD-kiezer Tim verwoordt het verschil tussen hoe de NPO een PVV'er en een FvD'er neerzet:

Tim: Een FvD'er wordt afgeschilderd als een PVV'er die hoger opgeleid is. Een FvD'er is een keurige PVV'er.

Interviewer: Wat is een typische PVV'er dan?

Tim: Die roeptoetert wat meer. Tenminste, dat is wat er gezegd wordt. En een FvD'er denkt wat meer na als ie wat zegt. Dat idee krijg ik bij de omroep.

Interview met FvD-sympathisant (1.7)

Samenvatting

De NPO zet PVV-sympathisanten volgens de respondenten bewust neer als domme mensen. FvD-sympathisanten worden neergezet als iets slimmere PVV'ers, maar ook zij worden in een bepaald hokje geplaatst.

4.2.3 Politiek establishment wordt minder hard aangepakt dan rechts-populisten

Het negatief neerzetten van hun partijleiders en henzelf, zouden de respondenten niet zo'n groot probleem vinden als de NPO dit *ook* zou doen bij andere politici en hun achterban. Het tegendeel is volgens hen echter waar. Het politiek establishment en het rechts-populisme worden op de NPO niet gelijk behandeld, vinden ze. "Alles wat aan de rechterkant zit, wordt zwartgemaakt", stelt FvD'er Stefan. Hij vervolgt: "Dat kan, dat mag. Je *hoeft* het niet met hun eens te zijn. Maar dan moet dat ook aan de linkerkant gebeuren en in mijn optiek (...) gebeurt dat niet" (2.14). Deze onevenredigheid gaat enerzijds over de manier *waarover* er wordt gesproken over politici, maar anderzijds ook over de manier waarop er *met* politici aan talkshows wordt gepraat:

Andere politici krijgen wél alle ruimte. Klaver, Pechtold... zij krijgen alle ruimte. Niemand spreekt ze tegen. Maar als Baudet, zoals laatst, aan tafel zit, dan zit er zo'n vreselijke advocaat. (...) Die zouden ze gewoon weg moeten sturen. Ze zei tegen Baudet: "Heb je wel eens spijt van je denkbeelden?". Nou, dan ben je toch klaar met die televisie?

Interview met PVV- en FvD-sympathisant (3.32)

Behalve dat de respondenten het idee hebben dat rechts-populistische politici op de NPO sowieso al harder worden aangepakt dan mainstream politici, krijgen rechts-populisten ook nog eens langduriger en heviger de wind van voren als er een schandaal is. Zo wijzen meerdere respondenten op de ‘Russenuitspraak’ van Alexander Pechtold, die sterk overeenkomt met de ‘Marokkanen-uitspraak’ van Geert Wilders. Zo stelt een PVV-sympathisant: “Het gaat er nu nog steeds over. Wilders de racist! Maar heb je meegekregen van Pechtold? De helft van Nederland weet niet eens dat ie dat heeft gezegd. (...) Dat is de NPO. Selectief boos zijn” (6.65). FvD’er Tim wijst op een ander schandaal rondom Pechtold:

Alexander Pechtold met zijn penthouse. Daar werd heel kort wel aandacht aan besteed, maar veel te weinig. En als dan Thierry Baudet met Yernaz Ramautarsing over IQ en volkeren begint wordt daar véél meer aandacht aan besteed dan aan Pechtolds penthouse. Of ik heb niet goed gekeken, dat kan ook. Maar dat idee heb ik er wel van.

Interview met FvD-sympathisant (1.6)

Gerdi merkt over het penthouse op dat een vergelijkbare situatie voor Wilders op de NPO waarschijnlijk wekenlang zou worden besproken. De pro-establishment vooringenomenheid reikt volgens de respondenten bij de publieke omroep ook verder dan de Nederlandse politiek. Tim omschrijft hoe er “in DWDD en andere talkshows” in aanloop naar de Amerikaanse verkiezingen stelselmatig positief werd gesproken over Hillary Clinton in vergelijking met Donald Trump:

Dat was (...) best wel een links feestje. Hillary Clinton werd best wel in een positief daglicht gezet en Donald Trump werd continu gebasht. Ik ben geen grote Trump-fan, maar ze laten wel heel duidelijk hun voorkeur zien. (...) Rechtse politici worden negatiever neergezet. Ze nodigden continu mensen uit die zeiden dat als Trump zou winnen, de Amerikanen dan helemaal gek zouden zijn geworden.

Interview met FvD-sympathisant (1.2)

Ook toen Trump eenmaal verkozen was, hield de negatieve berichtgeving rondom hem op de NPO niet op, aldus de respondenten. Zo stelt Wesley dat Trump in de media ‘nooit iets goed kan doen’:

Vanaf (...) dag één zie je telkens filmpjes voorbij komen waarmee hij belachelijk wordt gemaakt, of foto’s dat ie raar kijkt. Het is altijd negatief. Dingen die hij voorstelt om te doen, worden bij voorbaat afgekraakt. Dat kan je niet doen. Obama is misschien wel de slechtste president ooit, hij heeft de meeste bommen gegooid. Maar hij kon goed spreken (...) en wordt op een voetstuk geplaatst, alsof hij de beste ooit was. En Trump is een norske man (...) en wordt neergezet als clown.

Focusgroep met PVV- en FvD-sympathisanten (FG1.70)

Samenvatting

De respondenten vinden dat de NPO rechts-populistische partijen, politici en kiezers stelselmatig op een negatieve manier neerzet. Tegelijkertijd zien ze dat deze negatieve focus niet wordt toegepast op andere partijen, politici of kiezers. Het ‘politiek establishment’ wordt voorts minder negatief belicht dan het rechtspopulisme. Als voorbeelden dragen zij onder andere ‘Wilders vs. Pechtold’ en ‘Trump vs. Clinton’ aan om de ongelijke behandeling van gelijke gevallen bij de NPO aan te geven.

4.2.4 Rechts-populistische sprekers kunnen hun verhaal niet doen

De NPO luist rechts-populistische sprekers ‘erin’ door ze zo af en toe *wel* de gelegenheid te geven hun standpunten uit te dragen in bijvoorbeeld de late-night talkshows, maar ze dan op een oneerlijke manier probeert tegen te werken. Dat is de teneur onder de geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten als zij worden gevraagd naar de keren dat bijvoorbeeld Thierry Baudet *wel* wordt uitgenodigd. FvD-sympathisant Susan legt dit het helderst uit:

Wat je ook vaak ziet ... het gebeurt niet vaak, maar dan heb je bijvoorbeeld één FvD’er of PVV’er aan tafel. En dan heb je een *hele* groep linkse mensen eromheen zitten. Dan is het zo moeilijk om je punt te maken, weet je wel. Je wordt constant aangevallen van: “oh, wat zégt ie?!”, weet je wel? Terwijl als ze [de redacties, RA] het wat beter verdelen, komt alles wat beter tot z’n recht.

Focusgroep met FvD-sympathisanten (FG3.111)

Afgaande op de respondenten, lijkt dit een algehele trend bij de NPO-talkshows. *Jinek*, *Pauw* en ook *DWDD* worden hier allen van beschuldigd: “Welk programma je ook hebt (...), er zitten altijd drie, vier mensen op links en maar één op rechts. En dan kiezen ze er ook nog een uit die zich niet goed kan verwoorden” (FG1.70). FvD’er Stefan omschrijft deze vorm van debatmanipulatie als ‘best wel slim’:

Ze zitten in het hol van de leeuw. (...) Je praat tegen een muur, je hebt alleen maar mensen om je heen die tegen je zijn. De vraag is: luisteren ze überhaupt? (...) Dus je krijgt iemand met een andere visie en vóóordat ie klaar is met zijn verhaal wordt ie wel tien keer in de rede gevallen. Niet altijd, maar ter illustratie. En hij wordt vaak te kakken gezet. (...) Stel: ik ben een Ajax-supporter en ik ga helemaal in Ajax-tenue naar het stadion in Rotterdam en ik ga voor alléén maar voor Rotterdammers praten. Dan kan ik wel praten als Brugman, maar dan komt het gewoon niet binnen!

Interview met FvD-sympathisant (2.17)

Het argument dat de rechts-populisten de moeilijke vragen van de presentatoren en andere tafelgasten zouden moeten kunnen beantwoorden als zij zeker zijn van hun verhaal, gaat volgens de respondenten niet op. De intimidatie lijkt daarvoor te groot. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen ging het volgens PVV- en FvD-sympathisant Rick in een NOS-debat op televisie mis:

Als jij zegt dat het niet uitmaakt wie er tegenover je zit als je rete-goeie argumenten hebt, dat is *false play*. Dat klopt niet. Want je wordt continu getorpedeerd terwijl je je verhaal wilt doen. Een goed voorbeeld was (...) deze verkiezingen. Een avond daarvoor hadden ze [de NOS, RA] natuurlijk een debat. Ze (...) waren onder andere in Utrecht, daar deed de PVV voor het eerst mee. (...) En er was een debat met vier politici. Maar de PVV kwam niet aan bod. Mocht niet. In het begin zei hij iets over moskeeën, de rest begon te blazen en de (...) presentatrice ook. Die dacht: ik laat hem niet meer aan het woord en ga met de rest verder. (...) Je kan je visie niet uitleggen.

Interview met PVV- en FvD-sympathisant (3.33)

In het kort vinden de PVV- en-FvD sympathisanten dat rechts-populisten te weinig aan het woord komen in NPO-programma's. Op het moment dat ze wel uitgenodigd worden, komen ze tegenover meerdere mensen te zitten met fundamenteel andere standpunten, waardoor zij hun rechtse standpunten niet meer kunnen verwoorden. Dit probleem kan volgens hen alleen worden opgelost door de scheve links-rechtsverhouding in dergelijke programma's recht te trekken.

Samenvatting

Eerder maakten de respondenten al duidelijk dat talkshowgasten en nieuwsduiders voornamelijk links zijn bij de NPO. Soms worden er echter toch rechts(-populistisch)e sprekers uitgenodigd. Als dat gebeurt, zien de respondenten dat de rechts-populistische spreker dan wordt geplaatst tegenover meerdere gasten die het (zwaar) met de populisten oneens is. Het gevolg hiervan is dat rechts-populistische sprekers hun verhaal niet kunnen doen.

4.2.5 Rechts-populistische sprekers worden niet serieus genomen

Een belangrijk aspect in de manier waarop de NPO omgaat met rechts-populisme, is volgens de geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten de lacherigheid waarmee dit vaak gaat gepaard. Respondenten geven aan dat zij zich als PVV- of FvD-kiezer niet serieus genomen voelen. Er wordt de spot met ze gedreven in talkshows, de nieuwsrubrieken berichten alleen maar over de vorm en niet de inhoud van rechts-populisten en bovendien worden ze aangesproken als losstaande, autonome groep Nederlanders.

Er wordt lacherig gedaan over rechtse stemmers: "Als iemand die rechts is aan tafel zit (...) worden die snel afgekapt of uitgelachen. Of dom weggezet van: ha, ha, ha. Dat is wel jammer, hé?" (FG1.74). Ook rechtse politici moeten het ontgelden: "Geert Wilders wordt in de media niet serieus genomen. Vaak wordt er lacherig over gedaan. Ze maken de PVV belachelijk" (5.50). En ook rechts-populistische ideeën worden volgens de respondenten op de NPO bestempeld als onhaalbaar, niet serieus te nemen: "Over dat 'terug naar de Gulden' werd ook lacherig gedaan" (FG3.117).

Het gevolg hiervan is dat een hele grote groep Nederlanders zich niet serieus genomen voelt op basis van politieke voorkeur. De NPO hanteert volgens FvD'er Stefan een soort speciale behandeling voor PVV'ers en FvD'ers:

Je schopt mensen tegen de schenen aan. Puur vanwege het feit dat je niet serieus neemt wat zij vinden. Ze [de NPO, RA] zegt: wij zijn voor beleid A en iedereen die voor beleid B is, is 'koekoek', die zijn niet helemaal goed. Je tast daarmee de eigenwaarde van die mensen aan. Alsof ze niet goed bij hun hoofd zijn.

Interview met FvD-sympathisant (2.17)

De respondenten voelen zich door de NPO in een hoekje gedrukt. Er wordt hen een schuldgevoel aangepraat: "Je bent niet helemaal goed als je op de PVV stemt. 'Hoe kan je nou op zo'n racist stemmen?', dat idee geven ze" (6.64). Wat verder opvalt is dat de NPO vaak spreekt over 'PVV'ers' of 'FvD'ers' als autonome groep. Doordat ze als aparte groep worden aangesproken, lijkt het alsof mensen die op één van deze partijen stemmen anders zijn dan andere Nederlanders.

In de aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen in maart 2017, besteedde het programma *Pauw* aandacht aan de zorgen van PVV-sympathisanten door verschillende PVV-kiezer uit te nodigen en aan het woord te laten. Zij legden hun politieke voorkeur en de in hun ogen grootste maatschappelijke problemen uit. Als reactie op dit item in *Pauw* zeggen de respondenten dat deze poging mislukt is:

De vragen die hij stelt zijn gewoon een beetje... Het is van: laten we *die* gekkies nu ook eens aan tafel zitten. Het zijn géén gekkies. Het zijn Nederlanders die op de PVV stemmen. Niet meer en niet minder. Hij [Jeroen Pauw] stelt weer van die vragen om Nederland te laten zien dat zij zo gek zijn. Aanvallende vragen zijn het. (...) Hij maakt het die jongen [PVV-sympathisant in fragment, RA] heel moeilijk, ja. Pauw zegt: wat bedoel je met 'die aanwas hierheen'? Hij vraagt er zo dom op door. Iedereen weet wat hij bedoelt. Wil je de PVV-stemmers aan het woord laten, laat ze dan ook aan het woord.

Interview met PVV-sympathisant (5.53)

De respondent doelt hier op het fragment waarin Jeroen Pauw in gesprek met een PVV-stemmer een drietal keer doorvraagt op diens opmerking dat hij zich zorgen maakt over de 'aanwas vanuit moslimlanden naar Nederland'. Pauw wilde van de PVV'er weten wat hij bedoelt met aanwas. Een tekenend fragment voor hoe NPO-programma's met PVV'ers omgaan, aldus de respondenten. Ten eerste gaat het inhoudelijk verkeerd:

Wesley: Dit dus. Dat zeikerige vragen. Die Pauw weet *heel* goed wat die jongen bedoelt met aanwas, maar hij gaat er maar op door, op zoiets kleins.

Coby: Ja, zodat hij [PVV-stemmer, RA] niet meer hij zijn woorden kan komen. ‘Zie je wel?’, denken de mensen dan. ‘Die vent heeft geen argumenten’.

Interviewer: Vraagt Pauw te lang of te diep door?

Wesley: Je mag wel doorvragen, maar Pauw wéét gewoon wat die vent bedoelt.

(...)

Coby: Ze willen ze dom laten overkomen. Ze willen ze de mond snoeren en (...) hem klem lullen.

Wesley: Hij [Jeroen Pauw, RA] behandelt ze als een klein kind. ‘Wat bedoel je met aanwas, wat bedoel je met aanwas’. Die man moet het dan *nog* een keer uitleggen. Pauw behandelt ‘m als klein kind.

Focusgroep met PVV- en FvD-sympathisanten (FG1.76)

Ten tweede vinden de respondenten dat niet alleen de inhoud bevooroordeeld is, ook de vorm deugt niet. PVV-stemmers worden hier nogmaals neergezet als aparte bevolkingsgroep. “Alsof ze als hele exotische mensen worden gezien. Daarin zie je al dat er een probleem is. Zo van: hey, we zouden in gesprek moeten gaan met ‘deze mensen’. Alsof het buitenstaanders zijn: wat zijn jullie gek, kom eens praten”, zo merkt een FvD’er op over het fragment van *Pauw*. PVV’er Gerdi stoort zich aan de term ‘PVV’er’:

Wij als PVV’ers, ja. Alleen dat woord al. Alsof wij allemaal van die partij zijn. Nee, ik *stem* erop. Iemand die op GroenLinks of VVD stemt, noem ik ook geen ‘VVD’er’. Een VVD’er is een VVD-politicus, snap je? PVV’ers is een soort speciale groep. Ik hoor daar blijkbaar bij. Ik ben één van die klootzakken.

Interview met PVV-sympathisant (6.64)

Bij FvD is dit hetzelfde. Zo stelt FvD-sympathisant Thijs dat het opvallend is dat hij überhaupt onderwerp van dit onderzoek is: “Wat wel grappig is, vind ik zelf, is dat we het nu hebben over ‘het beeld van een FvD’er’. Stel dat je hier zat voor D66 en je stelt dezelfde vraag: hoe geeft de NPO een beeld over D66’ers? Ja, geen idee, joh. Snap je?” (FG3.116).

Samenvatting

Rechts-populistische politici of kiezers worden niet alleen stelselmatig negatief neergezet en kunnen hun verhaal niet doen, ook worden zij volgens de respondenten op de NPO niet serieus genomen. Dit komt vooral doordat ‘de PVV-stemmer’ of ‘de FvD-stemmer’ worden geduid als autonome groep. Het is volgens de geïnterviewden een groep waarvan de NPO de suggestie wekt dat ‘je daar niet bij wilt horen’. De NPO doet volgens de respondenten lachterig over de PVV en het FvD en de kiezer hiervan.

4.2.6 Rechts-populisten worden te snel neergezet als extreem en/of gedemoniseerd

De overmatige negatieve focus op het rechtspopulisme bij de NPO, lijkt volgens de respondenten op het eerste oog niets meer dan onkunde, een gebrek aan objectiviteit en onwil. Toch zit er volgens sommigen ook een gevaarlijke keerzijde aan de, wat zij noemen, ‘heksenjacht op rechts’. Veel te snel wordt het label ‘extreem’ geplakt op wat een reguliere rechtse mening, partij of persoon is. Daarnaast doet de NPO in de belevenis van de respondenten aan een sterke mate van demonisering.

De terminologie over rechts deugt niet. De respondenten vinden dat de NPO rechts te snel duidt als ‘extreemrechts’, terwijl het voorvoegsel ‘extreem’ een zeer, negatieve lading heeft:

Ze typeren het (...) als boze burger, bezorgde burger, populistisch, rechts, extreemrechts. Ja, er wordt veel te vaak extreemrechts gebruikt om (...) ze even in een hoek te drukken. Dat geldt ook voor buitenlandse politieke partijen. Vlaams Belang, FPÖ, AfD, Front National, dat is allemaal standaard al extreemrechts. En extreemrechts is fout, hé?

Interview met PVV- en FvD-sympathisant (3.30)

FvD’er Stefan is het hiermee eens. Hij is zwaar verontwaardigd over de manier waarop hij en andere FvD’ers direct worden neergezet als extreem. De vergelijking met het naziverleden is volgens hem het dieptepunt, maar dat wordt steeds vaker bereikt. En dat terwijl hijzelf juist open staat voor andere meningen:

Ik vind het jammer dat het al snel (...) wordt geplaatst van: je bent een fascist, je hebt trekjes van Hitler. Dat zegt meer over die persoon zelf dan over mij. Ik kan met heel veel respect met iemand praten die een totaal andere visie heeft. Ik respecteer die persoon, ik luister naar diegene. (...) Maar sommige mensen hebben een tunnelvisie. Val je buiten hun straatje, noem het rechts, dan is dat per definitie fout. ‘Je bent een fascist, je discrimineert, je bent populist!’

Interview met FvD-sympathisant (2.16)

Verder geeft bijvoorbeeld FvD-sympathisant Lisa aan dat “niemand het *ooit* over links-extremisme heeft”, terwijl dat volgens haar een grote, gewelddadige bedreiging is voor het publieke debat (4.42). Nooit krijgen extreemlinkse mensen het embleem ‘extreem’ en nooit wordt daar de vergelijking met fascisme gemaakt, zegt ze.

Tegelijkertijd worden volgens verschillende respondenten rechtsdenkenden, die wél als ‘extreem’ worden geduid, gedehumaniseerd en gedemoniseerd. Wilders, Baudet en Trump zijn de meest genoemde rechtse politici die worden gedemoniseerd. PVV- en FvD-sympathisant Wesley herinnert zich hoe in de voorbereiding van de gemeenteraadsverkiezingen D66-leider Alexander Pechtold een haatcampagne tegen Thierry Baudet hield. Het zorgelijke was volgens hem dat de NPO Pechtold daar aller ruimte voor bood:

Wesley: En Pechtold was daar heel goed in, in dat demoniseren. Heb je het gezien bij de gemeenteraadsverkiezingen? Baudet werd neergezet als racist.

Interviewer: Krijgt Pechtold daar teveel de ruimte voor?

Wesley: Sowieso. Het is schandalig dat het gebeurt. Want Thierry Baudet is niet racistisch.

Focusgroep met PVV- en FvD-sympathisanten (FG1.85-86)

De NPO krijgt van de respondenten het verwijt dat zij tekortschiet in politiek inhoudelijke debatten met PVV- en FvD-politici, omdat het makkelijker is om over de vorm en over de toon van het debat te praten: “Het blijft maar hangen op de vrouwenhaat, het gaat wéér over de homeopatische verdunning, dáár blijft het op hangen. Dat is zo jammer, want dat weten we al”, aldus een FvD’er (FG3.117).

Als verklaring voor de hoge mate van demonisering bij de NPO geven respondenten aan dat de context bij uitspraken van Wilders of Baudet vaak weggelaten wordt. Dit was zo bij de ‘minder-Marokkanen’-vraag die Wilders zijn achterban voorlegde in een inmiddels berucht tv-fragment. Maar ook bij Thierry Baudet worden er dingen uit zijn verband gerukt, vinden de respondenten. Ze noemen bijvoorbeeld uitspraken die de FvD-leider in een fictieve roman heeft gedaan. Deze uitspraken worden Baudet bij de NPO vervolgens onterecht als politicus toegeschreven. FvD’er Tim wijst op Baudets uitspraken over IQ en ras, die volgens hem door de NPO uit de context zijn gehaald. Ook poogt de NPO Baudet telkens opnieuw als vrouwonvriendelijk af te schilderen:

Hij heeft dan een roman geschreven dat een vrouw, en zo, weet je wel? Nou, dan wordt hij meteen als vrouwonvriendelijk afgeschilderd, terwijl dat niet zo is. (...) Ze zeggen er niet altijd bij dat het uit een roman komt en dan wordt het niet goed begrepen.

Interview met FvD-sympathisant (1.10)

De respondenten merken tot slot op dat het demoniseren van rechts-populistische partijen en politici een gevaarlijke bezigheid is waar de NPO zich verre van zou moeten houden, zowel in haar eigen uitingen als in de hoedanigheid van een podium voor mensen of andere politici die zich schuldig maken aan demonisering.

Samenvatting

Niet alleen worden rechts-populisten volgens de respondenten niet serieus genomen en kunnen ze hun verhaal niet doen op de NPO, ze worden zelfs gedemoniseerd. Dit begint bij het feit dat het label ‘extreem’ volgens de geïnterviewden te snel wordt gebruikt om simpelweg mensen met een rechtse politieke mening te duiden; rechts wordt te snel ‘extreemrechts’. Voorts zijn de respondenten van mening dat de NPO tekortschiet in het inhoudelijk benaderen van de PVV en het FvD. Zij zien hoe die partijen en de leiders daarvan constant op de vorm worden aangevallen en niet op de inhoud.

5 Conclusie en discussie

5.1 Inleiding

De achterban van de NPO is door verschillende moderniseringsprocessen, zoals de individualisering van de samenleving in de jaren negentig, sterk veranderd en diffuser geworden. Waar vroeger de achterban van de NPO op te delen was in zuilen, is dat tegenwoordig onmogelijk, aangezien de vroegere zuilen in de maatschappij niet meer bestaan. De zuilen bestaan in de omroepenstructuur van de NPO nog wel gedeeltelijk, ondanks dat er bepaalde omroepen reeds zijn gefuseerd. De grootste uitdaging voor de NPO als overkoepelend orgaan is om *alle groepen* Nederlanders aan te spreken. Zelf spreekt de omroep in alle beleidsdocumenten over diversiteit, pluriformiteit en objectiviteit als grootste pijlers.

Deze pijlers worden in twijfel getrokken door rechts-populistische partijen in Den Haag, namelijk de Partij voor de Vrijheid en het Forum voor Democratie. Zij vinden de NPO vooringenomen. Tegelijkertijd hebben deze partijen politieke ideeën die ingaan tegen de idealen van de NPO, als het gaat om bijvoorbeeld integratiepolitiek of vluchtelingenopvang. De NPO staat daarmee voor een paradoxaal probleem. De omroep zegt er voor *alle* Nederlanders te willen zijn, maar geldt dit ook voor de mensen die in hun politieke opvattingen mogelijk niet staan voor de waarden die de NPO zelf tracht uit te dragen (bijvoorbeeld inclusiviteit en diversiteit)?

Eerder wetenschappelijk onderzoek bracht aan het licht dat voornamelijk sympathisanten van rechts-populistische partijen ontevreden zijn over de publieke omroep. De NPO noemt deze mensen ‘de maatschappelijk teleurgestelden’. Een kwalitatief onderzoek naar *wat* deze mensen precies vinden, is echter niet reeds uitgevoerd. Dit onderzoek heeft dan ook gepoogd antwoord te geven op de volgende onderzoeksvraag:

RQ: ‘*Hoe geeft de achterban van rechts-populistische partijen betekenis aan de Nederlandse Publieke Omroep?*’

Om deze vraag te beantwoorden, zijn zes interviews en drie focusgroepen afgenomen. De verdeling PVV/FvD was gelijk. De resultaten daarvan worden in de paragraaf hieronder samengevat. Vervolgens is er een reflectie op de literatuur, waarbij duidelijk wordt hoe dit onderzoek zich verhoudt tot eerdere wetenschappelijke bevindingen. Tot slot wordt er een suggestie voor vervolgonderzoek gedaan.

5.2 Conclusie van de resultaten

De respondenten is gevraagd hun mening te geven over de manier waarop de NPO met ‘henzelf’ omgaat (en het rechtspopulisme in zijn geheel) en of de NPO recht doet aan hun behoeften qua nieuwsvoorziening en onderwerpen in nieuws- en praatprogramma’s.

De geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten hebben geenszins het idee hebben dat de NPO op een objectieve manier opereert. Het ontbreken van objectiviteit bij de NPO leidt tot veel ergernis onder de

respondenten, mede omdat ook *zij* als rechtse kiezer zeggen op te draaien voor de financiering van de NPO. De NPO heeft volgens hen een linkse bias. De journalistiek die de NPO bedrijft is vooringenomen en subjectief.. Dat de NPO een volgens hen linkse agenda voert is in die gedachtegang oneerlijk voor de rechtser achterban. Het feit dat de NPO nog steeds vasthoudt aan een omroepenverdeling die is gebaseerd op de zuilen uit de jaren vijftig van de vorige eeuw, zien de respondenten als eventuele legitimering van de subjectiviteit van de programmamakers. Daarom pleiten sommigen voor afschaffing van de zuilenomroepen.

Deze ontevredenheid over een linkse NPO voor hen als rechtse achterban, zetten de respondenten kracht bij met drie argumenten. Ten eerste hanteert de NPO in haar nieuwsvoorziening politiek correct taalgebruik. Zij veronderstellen dat programma's op de NPO bang is om minderheidsgroepen in de samenleving te kwetsen als deze niet de juiste toon in het debat aanslaan. Als voorbeelden geven de respondenten hiervoor discussies over #MeToo of transgenders. Door de politieke correctheid ontbreekt het NPO-journalisten aan een objectieve bril. De respondenten vinden dat journalisten onmogelijk objectief kunnen zijn als zij 'de dingen niet mogen zeggen zoals ze zijn', waardoor het linkse bolwerk versterkt wordt.

Ten tweede draagt ook *framing* bij aan het 'linkse bolwerk' dat de NPO heet. De *framing* wordt geduid als anti-rechtse *framing*. Het grootste deel van de respondenten denkt dat NPO-journalisten deze *framing* bewust toepassen. De NPO *framet* bijvoorbeeld nieuwsberichten over de Amerikaanse president Trump stelselmatig als boeman. Ook het constant neerzetten van Baudet en Wilders wordt opgemerkt. Baudet wordt op de NPO bijvoorbeeld *geframet* als vrouwenhater. Ook het constant tonen van de foto waarop Baudet op een piano ligt, leidt tot ergernis bij vooral de FvD-sympathisanten.

Ten derde komen de gasten- en onderwerpkeuze bij praat- en nieuwsprogramma's van de NPO niet overeen met de wensen van de respondenten. Telkens zien zij hoe bepaalde, vooringenomenheid talkshowgasten hun verhaal kunnen doen in bijvoorbeeld *Jinek* of *DWDD*. De deskundigen die daar het nieuws duiden, vinden de respondenten bevooroordeeld en links. Ook het pallet aan politici in talkshows is vooral links-gekleurd. Bovendien onderstrepen de respondenten dat rechts-populistische politici aan talkshowtafels slecht uit de verf komen, omdat ze dan direct worden geconfronteerd met meerdere linkse tegenmeningen. Ze vinden dat rechts-populistische tafelgasten als Baudet overmatig worden geconfronteerd met mede-tafelgasten die de rechtse spreker op de vorm willen pakken in plaats van op de inhoud. De onderwerpen die de NPO tot slot kiest voor haar nieuwsvoorziening zijn soms onderwerpen die er in de ogen van de respondenten niet toe doen; ze missen bijvoorbeeld onderzoekende nieuwsverhalen over de kosten van de multiculturele samenleving.

Het 'linkse bolwerk' wordt dus kracht bijgezet door politiek correct taalgebruik, *framing* en een verkeerde gasten- en onderwerpkeuze. De voornaamste reden die de respondenten hiervoor geven is dat

zij het idee hebben dat werknemers van de NPO geen representatieve afspiegeling zijn van de Nederlandse bevolking. De NPO mist hierdoor aansluiting met haar achterban, aldus de respondenten.

Voorts is PVV- en FvD-sympathisanten gevraagd naar hoe de NPO met *henzelf* en met rechts-populistische partijen, sprekers of politici omgaat. Hierbij wordt duidelijk dat de NPO in hun ogen een constante, stelselmatige negatieve focus heeft op Wilders, Baudet en andere rechts-populistische politici. Als bijvoorbeeld Wilders of Baudet iets positiefs doet of een rake uitspraak doet, zal de NPO ook dan zoeken naar een manier om het negatief neer te zetten. De partijen, PVV en FvD, worden in de ogen van de respondenten eveneens negatief belicht. Hoewel de respondenten in sommige gevallen begrijpen dat journalisten kritisch zijn op de PVV of het FvD of hun politiek leiders, vinden ze tegelijkertijd dat de negatieve benadering van het rechtspopulisme te nadrukkelijk aanwezig is bij de NPO.

Voor de manier waarop de NPO omgaat met rechts-populistische kiezers geldt ongeveer hetzelfde. De respondenten voelen zich neergezet als domme mensen, want de NPO doet voorkomen alsof mensen die op een rechts-populistische partij stemmen niet slim zijn. Ook voelen de respondenten zich niet serieus genomen door de NPO; er wordt lacherig over ze gedaan. De omroep ziet volgens hen PVV'ers of FvD'ers niet hetzelfde als iemand die op de VVD of PvdA stemt. Dat begint volgens de geïnterviewden met het feit dat er op de NPO vaak wordt gesproken over bijvoorbeeld "de PVV'er". Door PVV- en FvD-sympathisanten neer te zetten als een autonome groep, zijn zij niet gelijkwaardig met andere Nederlanders.. Bovendien worden hun politiek leiders gedemoniseerd en te vaak bestempeld als extreem, terwijl de respondenten van mening zijn dat de opvattingen van Wilders of Baudet niet extreem zijn. De term 'rechts' zien zij op de NPO te vaak vervangen worden door 'extreemrechts'. Tegelijkertijd wordt het politiek establishment veel milder aangepakt dan het rechtspopulisme, zo zeggen de geïnterviewden.

5.3 Discussie

Otto & Köhler (2018) stellen dat rechts-populistische kiezers de *mainstream* media niet vertrouwen. Dat gebrek aan vertrouwen heerst absoluut onder de geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten. De auteurs stellen dat recente ontwikkelingen als de presidentiële verkiezingscampagne in de Verenigde Staten en de manier waarop de media hierover heeft bericht, aanleiding tot wantrouwen zijn. De respondenten noemden de manier waarop ook de NPO omgaat met rechts-populist Donald Trump tekenend is voor, hoe zij het noemen, de 'linkse, vooringenomen' NPO.

Volgens Krämer (2018) heersen er onder rechts-populistische kiezers twee hoofdzakelijke redenen tot wantrouwen in de media. Allereerst ziet deze groep mensen een onevenwichtigheid in de manier waarop de *mainstream* media omgaan met "politiek correcte actoren", ofwel het establishment, en rechts-populisten. De respondenten lieten weten dat zij in de nieuws- en praatprogramma's van de NPO een

duidelijk onderscheid zagen tussen de manier waarop rechts-populistische politici worden behandeld en politici van het establishment. Zo werd meerdere keren het verschil in benadering tussen Pechtold en Wilders aangehaald.

Daarnaast hekelen rechts-populistische kiezers volgens Krämer de manier waarop media berichten over gevoelige kwesties als migratieproblematiek of asielzoekers. De berichtgeving van de *mainstream* media vindt deze groep onjuist; de media kiest een verkeerde manier om hierover te berichten. De geïnterviewde respondenten onderstrepen dit. Bovendien gebruikt de NPO volgens de respondenten, uit angst voor het politiek establishment en minderheidsgroepen, politiek correct taalgebruik om bijvoorbeeld islamterreur te duiden.

Onderzoek van Costera Meijer (2010) wijst bovendien uit dat de rechts-populistische kiezers vinden dat de media voorbij gaan aan voor hen belangrijke thema's en vraagstukken. De respondenten geven inderdaad aan dat zij bepaalde nieuwsonderwerpen in het NOS journaal of in de verwante app flauwekul vinden. Ze begrijpen soms niet waarom bepaalde onderwerpen nieuwswaardig zijn. Dit komt ook voorbij onderwerpen in talkshows, waarin volgens de geïnterviewden te veel aandacht aan onbelangrijke gasten en onderwerpen wordt besteed. Tegelijkertijd missen de respondenten nieuwsitems over bijvoorbeeld de nadelen van de multiculturele samenleving.

Costera Meijer en Krämer stellen ook beide vast dat de manier waarop de media omgaan met rechts-populistische kiezers *zelf* wordt gezien als drijfveer voor het wantrouwen binnen die groep. De geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten zijn duidelijk over de manier waarop de NPO omgaat met rechts-populistische kiezers. In hun ogen stelt de NPO dat deze mensen dom zijn; de NPO neemt ze niet serieus. Rechts-populistische politici worden, in het verlengde daarvan, zelfs gedemoniseerd.

Afgaand op het gelaagde model in mediavertrouwen van Lucassen & Schraagen (2012) zijn er een aantal uitspraken te doen. Het model bestaat uit vier dimensies in vertrouwen. De meest overkoepelende dimensie is de algemene neiging tot vertrouwen. De auteurs bedoelen dit in de meest brede zin van het woord, dus het gaat hierbij om het *algemene* vertrouwen in *alle* media. Hierover zijn geen uitspraken te doen binnen dit onderzoek. De tweede dimensie is het vertrouwen in het soort medium. Het gaat hierbij vooral om het verschil in vertrouwen in bijvoorbeeld kranten of internetwebsites. Hoewel sommige respondenten aan hebben gegeven bepaalde nieuwsberichten die zij tot zich nemen via het NOS Journaal ook opzoeken bij andere media op het internet, is ook hier geen eenduidige conclusie voor te trekken.

De overige twee dimensies van vertrouwen uit het model van Lucassen & Schraagen zijn wel relevant. Het gaat om het vertrouwen in de *bron* van het nieuws en het vertrouwen in het nieuwsbericht zelf. Deze twee vormen van vertrouwen zijn sterk gelinkt aan de *credibility*, de geloofwaardigheid van de media. Daarbij is de perceptie van de consument over een bepaalde nieuwsoutlet of journalist van cruciaal belang. Als de consument in het verleden het idee had dat een bepaalde nieuwsbron, bijvoorbeeld de NOS, geloofwaardig en objectief was, dan vindt hij of zij dat hoogstwaarschijnlijk in de toekomst ook.

Andersom geldt dit uiteraard ook: bij een nieuwsbron met een lage geloofwaardigheid, zal de consument minder snel geneigd zijn zijn of haar nieuws te garen.

De respondenten in dit onderzoek gaven aan dat zij de nieuwsvoorziening van de NPO, voornamelijk de NOS, niet vertrouwen. Hierbij gaven ze bijvoorbeeld aan dat de publieke omroep *stelselmatig* onjuist is in haar berichtgeving over rechts-populistische politici. Ook menen de respondenten dat de NPO *stelselmatig* een linkse bias heeft of henzelf *stelselmatig* op een sturende manier neerzet. Kortom: de respondenten zijn er van overtuigd dat de nieuwsvoorziening van de NPO in de basis simpelweg niet deugt en zien hierin een continuerende lijn. De *credibility*, de geloofwaardigheid van de NPO is onder de geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten laag. Uit onderzoek van Costera Meijer (2010) blijkt dat steeds meer ontevreden nieuwsconsumenten kiezen voor alternatieve nieuwsgaring, bijvoorbeeld via internet. Zij laten zich het nieuws niet langer vertellen door het achtuurjournaal. Verschillende respondenten gaven aan de NOS niet direct te vertrouwen bij hun nieuwsgaring en noemden bijvoorbeeld *ThePostOnline* als alternatief voor ‘ander nieuws’.

Vrijwel alle respondenten namen het woord ‘links’ of een (aangedikte) variatie daarop als eerst in de mond toen ze de algemene vraag werd gesteld: wat vindt u van de NPO? Uit onderzoek van Beiler & Kiesler (2018) blijkt dat rechts-populistische mediakritiek niet is gericht op specifieke bronnen, maar op ‘de media’ als geheel. De media hebben volgens rechts-populisten een links-progressieve mening en dragen dit als overkoepelend instituut (namelijk ‘de leugenachtige media’) gezamenlijk uit. De respondenten maakten over het algemeen geen onderscheid in BNNVARA, VPRO, KRONCRV, enzovoorts. De publieke omroep als *geheel* is volgens hen bevooroordeeld, links en partijdig. Dit kan te maken hebben met de zeer lage *credibility* van de NPO zoals dat vooral voorkomt in de dimensie ‘vertrouwen in de bron’ in het gelaagde model van Lucassen & Schragen.

Tot slot zijn er enkele bevindingen gedaan die niet reeds voorkomen in eerder wetenschappelijk onderzoek naar dit onderwerp. Uit het onderzoek blijkt namelijk hoe zeer de respondenten het idee hebben dat de NPO hen als rechts-populistische kiezer niet serieus neemt. Zij voelen zich persoonlijk aangevallen en ongewenst, doordat de NPO ‘de PVV-kiezer’ of ‘de FvD-kiezer’ als een soort bijzondere bevolkingsgroep ziet en duidt. Daarnaast onderstrepen de respondenten zeer stellig dat zij het onrechtmatig vinden dat zij nog steeds belasting moeten betalen voor de NPO, terwijl de NPO hen in hun ogen niet representeert. Alle respondenten pleiten dan ook voor bezuinigingen vanwege het ontbreken van de objectiviteit bij de NPO.

5.4 Beperkingen en vervolgonderzoek

Dit onderzoek heeft aangetoond hoe PVV- en FvD-sympathisanten denken over de publieke omroep. Dit is gedaan door middel van drie focusgroepen en zes individuele interviews. Hoewel er verzadiging is bereikt, kan er geen uitsluitend worden gegeven over bijvoorbeeld het verschil in visie tussen PVV-respondenten en FvD-respondenten. De *sample* is hiervoor te klein. Een vervolgonderzoek naar de

nuances en verschillen tussen PVV- en FvD-sympathisanten in relatie tot de NPO zou dan ook moeten gebeuren met een grote aantal respondenten.

Een andere suggestie voor vervolgonderzoek naar de visie van PVV- en FvD-sympathisanten over de NPO is om een kwantitatieve variant te doen. Dit gezien het moeizame selectieproces van de respondenten; veel potentiële respondenten zagen het uiteindelijk niet zitten om een uur tijd vrij te maken om hierover te spreken of wilden uit wantrouwen niet meewerken. Medewerking aan kwantitatief onderzoek zou misschien makkelijker voor deze groep zijn. Het nadeel hiervan is dat specifiekere, nauwkeurigere data, zoals dat aan de oppervlakte kwam in dit onderzoek, niet gevonden kan worden.

Ook zou het in de toekomst interessant zijn een onderzoek te verrichten naar de mening van bijvoorbeeld GroenLinks- of PvdA-sympathisanten over de NPO. Kwantitatief onderzoek van Lee (2010) wees al uit dat mensen met een rechts-conservatieve mening eerder wantrouwend jegens (publieke) media zijn dan mensen met een progressievere politieke overtuiging. Het huidige onderzoek bewijst de eerste stelling, maar er is reeds geen kwalitatief onderzoek verricht naar de betekenisgeving van links-progressieve kiezers aan de NPO. Ik zou aanbevelen geen losstaand onderzoek te verrichten hiernaar, maar wel een vergelijkend onderzoek tussen bijvoorbeeld PvdA- en PVV-kiezers op te zetten. Hieruit volgen wellicht interessante inzichten in het verschil van denken over publieke media.

Tot slot zegt dit onderzoek weliswaar iets over de *visie* van de respondenten, maar in hoeverre kloppen de beweringen van de geïnterviewde PVV- en FvD-sympathisanten? Zo komt uit dit onderzoek naar voren dat de NPO bewust aan *framing* doet en dat rechts-populistische politici in talkshows bewust worden geconfronteerd met een meervoud aan linkse tegenmeningen. Sommige respondenten stelden zelfs dat het publiek in praatprogramma's links is. Een kwalitatief onderzoek naar bijvoorbeeld de mening van NPO-medewerkers op dit onderwerp zou inzichten kunnen geven in de mate waarin de NPO bewust of onbewust bijdraagt aan het door de PVV- en FvD-sympathisanten geschetste beeld van de omroep.

Literatuur en bronnen

- Aalberts, C. (2012). *Achter de PVV: waarom burgers op Geert Wilders stemmen*. Eburon Uitgeverij BV.
- Akkerman, A., Mudde, C., & Zaslove, A. (2014). How populist are the people? Measuring populist attitudes in voters. *Comparative political studies*, 47(9), 1324-1353.
- Albertazzi, D., & McDonnell, D. (Eds.). (2007). *Twenty-first century populism: The spectre of Western European democracy*. Springer.
- Baarda, B. & de Goede, M. (2007). *Basisboek Methoden en Technieken*. Berkenwoude: Stenfert Kroese.
- Barendt, E. M. (1993). *Broadcasting law: A comparative study* (pp. 87-n). Oxford: Clarendon Press.
- Barr, R. R. (2009). Populists, outsiders and anti-establishment politics. *Party Politics*, 15(1), 29-48.
- Beiler, M., & Kiesler, J. (2018). "Lügenpresse! Lying press!" Is the Press Lying?. In *Trust in Media and Journalism* (pp. 155-179). Springer VS, Wiesbaden.
- Boeije, H. (2010). Doing qualitative analysis. *Analysis in qualitative research*, 93-121.
- Boeije, H. R. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: denken en doen*. Boom Koninklijke Uitgevers.
- Bloor, M. (2001). *Focus groups in social research*. Sage.
- Bos, L., Van der Brug, W., & De Vreese, C. (2011). How the media shape perceptions of right-wing populist leaders. *Political Communication*, 28(2), 182-206.
- Bovens, M. en A. Wille (2011). *Diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie*.
- Brants, K. & Voltmer, K. (2011)(red.): *Political communication in postmodern democracy: challenging the primacy of politics*. Houndmills: Palgrave MacMillan.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
- Chomsky, N. (1997). What makes mainstream media mainstream. *Z magazine*, 10(10), 17-23.
- Costera Meijer, I. (2010). Waardevolle journalistiek. Op zoek naar kwaliteit vanuit het gezichtspunt van de gebruiker., 222-230.
- Couldry, N., Livingstone, S., & Markham, T. (2016). *Media consumption and public engagement: Beyond the presumption of attention*. Springer.
- Dahlgren, P. (1995). *Television and the public sphere: Citizenship, democracy and the media* (Vol. 10). Sage.

- Delsen, L. (2000). *Exit poldermodel?: sociaal-economische ontwikkelingen in Nederland*. Uitgeverij Van Gorcum.
- De Leeuw, S. (2005). Television fiction and cultural diversity: Strategies for cultural change. *European film and media culture*, 91-111.
- De Vries, J. (2017, 22 maart). Wilders wil ‘werken aan herstel van vertrouwen’, VVD en CDA blijven PVV uitsluiten. *De Volkskrant*. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/wilders-wil-werken-aan-herstel-van-vertrouwen-vvd-en-cda-blijven-pvv-uitsluiten~bc2431ea>.
- Dommering, E. J. (2005). De toekomst van de publieke omroep. *Mediaforum*, 17(2), 44-52.
- Elchardus, M., & Spruyt, B. (2012). Populisme en de zorg over de samenleving. *Sociologie*, 8(1), 107-126.
- Elchardus, M., & Spruyt, B. (2016). Populism, persistent republicanism and declinism: An empirical analysis of populism as a thin ideology. *Government and Opposition*, 51(1), 111-133.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of communication*, 43(4), 51-58.
- Evers, J. (2007). *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*. Lemma.
- Felling, A. J. A. (2004). *Het proces van individualisering in Nederland: een kwarteeuw sociaal-culturele ontwikkeling*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Forum voor Democratie. (z.j.). Sanering NPO. Geraadpleegd op 28 januari 2018, van <https://forumvoordemocratie.nl/standpunten/sanering-npo>.
- Gilbert, N. (2008). *Researching social life*. Londen: Sage Publications Ltd.
- GeenStijl. (2008, 23 december). POWNED! GeenStijl start publieke omroep. *GeenStijl*. Geraadpleegd van https://www.geenstijl.nl/1528411/geenstijl_start_publieke_omroep.
- Hermanowicz, J. C. (2002). The great interview: 25 strategies for studying people in bed. *Qualitative sociology*, 25(4), 479-499.
- Jagers, J., & Walgrave, S. (2007). Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political Research*, 46(3), 319-345.
- Kiesraad. (2017). *Kerngegevens Tweede Kamerverkiezing 2017*. Geraadpleegd van <https://www.kiesraad.nl/advisen-en-publicaties/rapporten/2017/3/kerngegevens-tweede-kamerverkiezing-2017/kerngegevens-tweede-kamerverkiezing-2017>.

- Kitzinger, J. (1994). The methodology of focus groups: the importance of interaction between research participants. *Sociology of health & illness*, 16(1), 103-121.
- Köhler, A., & Otto, K. (2016, November). The Impact of the European Debt Crisis on Trust in Journalism. In *Presentation given at the ECREA Conference Prague* (Vol. 11).
- Konig, R., Bardoel, J., Nuijten, K., & Borger, S. (2009). De schuivende achterban van de Nederlandse publieke omroep. *Tijdschrift voor communicatiewetenschap*, 37(2), 133.
- Krämer, B. (2018). How Journalism Responds to Right-Wing Populist Criticism. In *Trust in Media and Journalism* (pp. 137-154). Springer VS, Wiesbaden.
- Kriesi, H., Grande, E., Lachat, R., Dolezal, M., Bornschie, S., & Frey, T. (2006). Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. *European Journal of Political Research*, 45(6), 921-956.
- Krueger, R. A., & Casey, M. A. (2014). *Focus groups: A practical guide for applied research*. Sage publications.
- Lee, T. T. (2010). Why they don't trust the media: An examination of factors predicting trust. *American Behavioral Scientist*, 54(1), 8-21.
- LeuksteYoutubeFragmenten. (2018, 6 september). *Martin Bosma (PVV): 'De staatsomroep is er niet om ons te informeren, maar om ons op te voeden'* [Videobestand]. Geraadpleegd op 5 oktober 2018, van <https://www.youtube.com/watch?v=deWYGUAAGho&t=7s>.
- Lucardie, A. P. M. (2007). Rechts-extremisme, populisme of democratisch patriotisme. *Opmerkingen over de politieke plaatsbepaling van de Partij voor de Vrijheid en Trots op Nederland*, 176-190.
- Lucardie, P., & Voerman, G. (2012). *Populisten in de polder*. Amsterdam: Boom.
- Lucassen, T., & Schraagen, J. M. (2012). Propensity to trust and the influence of source and medium cues in credibility evaluation. *Journal of information science*, 38(6), 566-577.
- Maggini, N., De Sio, L., & van Ditmars, M. (2018). Towards the next Dutch general election: the issue opportunity structure for parties. *The year of challengers*, 37-52.
- McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory*. Sage publications.
- Meijer, I. C. (2010). Waardevolle journalistiek. Op zoek naar kwaliteit vanuit het gezichtspunt van de gebruiker. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 38(3), 223.
- Mény, Y., & Surel, Y. (2002). The constitutive ambiguity of populism. In *Democracies and the populist challenge* (pp. 1-21). Palgrave Macmillan, Londen.
- Morgan, D. L. (1996). *Focus groups as qualitative research* (Vol. 16). Sage publications.

- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. *Government and opposition*, 39(4), 541-563.
- NOS. (2017, 27 november). Slob: publieke omroep zal moeten bezuinigen. Geraadpleegd op 21 januari 2018, van <https://nos.nl/artikel/2204838-slob-publieke-omroep-zal-moeten-bezuinigen.html>.
- NPO. (2015). Het publiek voorop. Concessiebeleidsplan 2016-2020. Geraadpleegd op 19 februari 2018, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2010/03/01/concessiebeleidsplan-npo-2010-2016>.
- NRC. (2001, 24 november). Politieke partijen over de publieke omroep. *NRC*. Geraadpleegd van <https://www.nrc.nl/nieuws/2001/11/24/politieke-partijen-over-de-publieke-omroep-7566624-a1059843>.
- Otto, K., & Köhler, A. (2018). Trust in Media and Journalism. In *Trust in Media and Journalism* (pp. 1-15). Springer VS, Wiesbaden.
- Parool. (2009, 17 februari). Telegraaf komt met Omroep Wakker Nederland. *Het Parool*. Geraadpleegd van <https://www.parool.nl/kunst-en-media/telegraaf-komt-met-omroep-wakker-nederland~a171261/>.
- Parool. (2016, 10 januari). PVV stijgt naar 41 zetels, 'all time high' voor partij. *Het Parool*. Geraadpleegd van <https://www.parool.nl/binnenland/pvv-stijgt-naar-41-zetels-in-peilingen-all-time-high-voor-partij~a4221833>.
- Plasterk, R. H. (2007). Brief aan de Tweede Kamer der Staten Generaal over de publieke omroep dd 5 oktober 2007.
- PVV. (2010). De agenda van hoop en optimisme. Een tijd om te kiezen: PVV 2010-2015. Geraadpleegd van www.parlement.com/9291000/d/2010_pvv_verkiezingsprogramma.pdf.
- PVV. (2012). Hún Brussel, óns Nederland. Verkiezingsprogramma 2012 – 2017. Geraadpleegd van <https://www.pvv.nl/80-verkiezingen/12-september-2012/5801-pvv-presenteert-verkiezingsprogramma-2012.html>.
- Rydgren, J. (2008). Immigration sceptics, xenophobes or racists? Radical right-wing voting in six West European countries. *European Journal of Political Research*, 47(6), 737-765.
- Schranz, M., Schneider, J., & Eisenegger, M. (2018). Media Trust and Media Use. In *Trust in Media and Journalism* (pp. 73-91). Springer VS, Wiesbaden.
- Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. Sage.
- Stanley, B. (2008). The thin ideology of populism. *Journal of political ideologies*, 13(1), 95-110.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). Basics of qualitative research: Procedures and techniques for developing grounded theory.

- Trappel, J., Meier, W. A., d'Haenens, L., Steemers, J., & Thomas, B. (2011). *Media in Europe today*. Intellect.
- Van Cuilenburg, J., & McQuail, D. (2003). Media policy paradigm shifts: Towards a new communications policy paradigm. *European journal of communication*, 18(2), 181-207.
- Van der Brug, W., & Mughan, A. (2007). Charisma, leader effects and support for right-wing populist parties. *Party Politics*, 13(1), 29-51.
- Vossen, K. (2009). Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?. *Res publica*, 51, 437-465.
- Vossen, K. (2012). Van marginaal naar mainstream? Populisme in de Nederlandse geschiedenis. *BMGN-Low Countries Historical Review*, 127(2), 28-54.
- Wansink, H. (2004). *De erfenis van Fortuyn: De Nederlandse democratie na de opstand van de kiezers*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Wester, F., & Peters, V. (2004). *Kwalitatieve analyse. Uitgangspunten en procedures*. Bussum: Coutinho.
- Wilders, G. @GeertWildersPVV. (2017, 20 februari). Hé wereldvreemde elites van media en mainstream politiek. Niemand vertrouwt jullie nog. Het NL-se volk zal winnen! [Tweet]. Geraadpleegd van <https://twitter.com/geertwilderspvv/status/833774827748151297>.